

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

12.01 – КР. 2270 “С” 2023.12.14. 038 ПЗ

КОЗІЯ ДМИТРА ВОЛОДИМИРОВИЧА

2024 р.

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет аграрного менеджменту

**ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
В.о. завідувача кафедри
адміністративного менеджменту та ЗЕД**

Олена КОВТУН

(підпис)

" ____ " _____ 2024 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

**«Зовнішня торгівля агропродовольчою продукцією України в умовах
війни з Російською Федерацією»**

Спеціальність

073 «Менеджмент»

**Гарант освітньої програми
д.е.н., професор**

Віра БУТЕНКО

(підпис)

**Керівник бакалаврської
кваліфікаційної роботи
к.е.н., доцент**

Сергій КУЗЬМЕНКО

(підпис)

Виконав

Дмитро КОЗІЙ

(підпис)

КИЇВ – 2024

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет аграрного менеджменту**

ЗАТВЕРДЖУЮ

**В.о. завідувача кафедри
адміністративного менеджменту та ЗЕД**

к.е.н., доц. _____ Олена КОВТУН
(підпис)

" ____ " _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

**на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студенту
Козію Дмитру Володимировичу**

Спеціальність **073 «Менеджмент»**

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи: **«Зовнішня торгівля агропродовольчою продукцією України в умовах війни з Російською Федерацією»**

затверджена наказом ректора НУБіП України від «14» грудня 2023 р. № 2270
«С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____ **2024.05.27**
Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: законодавчі акти, навчальна та наукова література, офіційні статистичні матеріали, звіти та оперативні матеріали, дані міжнародної статистики та публікації наукових установ _____

Перелік питань, які потрібно розробити:

1. Теоретико-методичні основи зовнішньої торгівлі
2. Сучасний стан зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України в умовах війни з рф
3. Шляхи розвитку зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією України в умовах війни з рф

Перелік графічних документів: таблиці, рисунки, схеми

Дата видачі завдання « 29 » _____ грудня _____ 2023 р.

**Керівник бакалаврської
кваліфікаційної роботи**

_____ Сергій КУЗЬМЕНКО

**Завдання прийняв до
виконання**

_____ Дмитро КОЗІЙ

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ	8
1.1. Суть та значення зовнішньої торгівлі для соціально-економічного розвитку країни	8
1.2. Понятійно-категоріальний апарат зовнішньої торгівлі	13
1.3. Методичні підходи щодо оцінки ефективності зовнішньої торгівлі	18
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОДУКЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ	23
2.1. Структура агропромислового виробництва України та його роль у національній економіці	23
2.2. Аналіз зовнішньої торгівлі України на світовому ринку	28
2.3. Особливості експорту агропродовольчої продукції з України	34
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОДУКЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ	39
3.1. Перспективи виробництва агропродовольчої продукції в Україні та підвищення експортного потенціалу	39
3.2. Наслідки реалізації нового зеленого курсу Європи для українських виробників та експортерів агропродовольчої продукції в умовах війни	47
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ВСТУП

Актуальність теми. Зовнішня торгівля є одним з головних чинників розвитку країни, що безпосередньо впливає на її головні економічні показники. В умовах нестабільності, пов'язаних з повномасштабним вторгненням РФ в Україну, введенням воєнного стану, блокуванням моря та іншими негативними факторами, важливо шукати альтернативні шляхи реалізації експорту, використовуючи всі можливі види транспорту та логістичні ланцюги постачання. Особливої актуальності набуває проблема експорту продукції агропромислового комплексу, оскільки до повномасштабного вторгнення Україна була світовим лідером експорту цього виду вантажів.

Блокування українських портів та умови воєнного стану призвели до різкого збільшення світових цін на сільськогосподарські товари, зменшення купівельної спроможності та світової кризи, яка становить загрозу продовольчій безпеці у світі. Саме тому варто визначити та узагальнити альтернативні логістичні маршрути реалізації українського експорту в умовах воєнного стану шляхом дослідження зміни його товарної структури, географії та транспортних потужностей. За результатами аналізу товарної структури експорту та зміни складу основних імпортерів українських товарів з'ясовано, що наразі продукція агропромислового комплексу є його основою.

В умовах війни вітчизняні експортери продовжують ставити рекорди за обсягами поставок сільгосппродукції на зарубіжні ринки. Так, за підсумками 2023 року, зафіксовано найбільші в історії України обсяги експорту заморожених ягід та інших фруктів – 87 тис. т, який перевищив рекорд 2022 року в обсязі у 84 тис. т. Загалом, за даними Державної митної служби України, за підсумками 2023 року Україна експортувала агропродовольства на суму 22,1 млрд. дол., що на 21% менше рекорду 2021 року у 27,9 млрд. дол.

Теоретико-методологічні аспекти зовнішньої торгівлі визначені у творах зарубіжних вчених, зокрема: Алавердян Л. М., Романенко О. В., Балежентіс А., Яценко О., Боднарчук О. І., Бойко В. О., Бойко Л. О., Бондаренко Н., Кваша С.

М., Гаврилюк І. І., Григорова-Беренда Л. І., Шуба М. В., Гребельник О. П., Давиденко Г., Діброва А. Д., Діброва Л. В., Кузьменко С. В., Ковтун О. А., Дугінець Г. В., Кисельов Д. М., Міщенко Л. О., Олейникова О. В., Ковтун Т. Д., Матвієнко А. П. та інші.

Проте в результаті вивчення літературних джерел, встановлено, що мало уваги приділено питанням саме зовнішньої торгівлі агропродовольчої продукції в умовах війни.

Метою бакалаврської кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних та організаційно-методичних підходів зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією в умовах війни з РФ.

Для досягнення мети нами визначені наступні завдання:

- узагальнити суть та значення зовнішньої торгівлі для соціально-економічного розвитку країни;
- визначити понятійно-категоріальний апарат зовнішньої торгівлі;
- вивчити методичні підходи щодо оцінки ефективності зовнішньої торгівлі;
- розглянути структуру агропромислового виробництва України та визначити його роль у національній економіці;
- проаналізувати зовнішню торгівлю України на світовому ринку;
- дослідити специфіку та особливості експорту агропродовольчої продукції з України;
- запропонувати перспективи виробництва агропродовольчої продукції в Україні та підвищення експортного потенціалу;
- визначити та проаналізувати наслідки реалізації нового зеленого курсу Європи для українських виробників та експортерів агропродовольчої продукції в умовах війни.

Об'єктом дослідження є процес зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією в умовах війни з РФ.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією в умовах війни з РФ.

Для досягнення мети бакалаврської кваліфікаційної роботи використовувались наступні методи: при аналізі сучасного стану та тенденції розвитку зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією використані ряди динаміки, середні та відносні величини. Теоретичні узагальнення та формулювання висновків були сформовані з використанням абстрактно-логічного методу. При здійсненні факторного аналізу були використані методи зведення та групування статистичних даних, індексний та кореляційно-регресійний аналіз, географічний метод.

Інформаційну базу досліджень становили Закони України, нормативно-правові та законодавчі акти державних органів влади, дані Державної служби статистики України, дані Державної митної служби України, дані Міністерства економіки України, дані Асоціації морських портів України, матеріали вітчизняних та зарубіжних періодичних видань з питань зовнішньої торгівлі агропродовольчої продукції.

Особистий внесок здобувача. Бакалаврська кваліфікаційна робота є результатом самостійного дослідження. Результати та висновки, викладені в бакалаврській кваліфікаційній роботі, отримані автором особисто.

Обсяг і структура бакалаврської кваліфікаційної роботи. Бакалаврська кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 48 найменувань. Робота містить 4 таблиці, 18 рисунків. Основний зміст бакалаврської кваліфікаційної роботи викладений на 59 сторінках комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

1.1. Суть та значення зовнішньої торгівлі для соціально-економічного розвитку країни

Сьогодні жодна країна світу не може існувати без зовнішньої торгівлі. Через зовнішню торгівлю національні економіки взаємодіють з економіками інших країн. Водночас зовнішня торгівля є основним каналом, через який світовий ринок, опосередкований світовими цінами, впливає на національне виробництво і визначає конкурентоспроможні техніко-економічні параметри, рівень витрат, стандарти якості та критерії ефективності у виробництві. Глобальна торгівля сприяє розвитку виробництва в окремих країнах і регіонах, а також у світовій економіці в цілому. За останні три десятиліття світове виробництво стало все більше залежати від зовнішньої торгівлі, а також від окремих національних і регіональних виробництв.

Зовнішня торгівля-це специфічний сектор в економіці певної держави, який сьогодні охоплює підприємницькі структури, пов'язані з реалізацією товарів (послуг, ідей) на зовнішніх ринках або частини іноземних товарів на внутрішньому ринку [8]. Зовнішня торгівля в Україні підлягає державному регулюванню та пов'язана з торговельним балансом країни. Зовнішня торгівля в Україні здійснюється відповідно до Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність"[21]. Для бізнесу важливість світової торгівлі визначається тим, що вона є актом реалізації до даної вартості, яка міститься в експортованих товарах, і фактором, що діє проти тенденції зниження норми прибутку(зниження витрат виробництва) [26, с. 43].

Зовнішня торгівля передбачає обмін товарами, послугами та капіталом між різними країнами. Вона сприяє зміцненню внутрішнього виробництва, захисту вітчизняного товаровиробника, поповненню державного бюджету податковими

надходженнями від зовнішньої торгівлі та створенню оптимальних умов для конкуренції між іноземними та вітчизняними виробниками.

Тому зовнішньоторговельні відносини України мають бути спрямовані на збільшення частки готової продукції в експорті. Значне скорочення сировинних поставок. У структурі імпорту переважає продукція, яка не виробляється в Україні або виробляється в обмеженій кількості, але необхідна для задоволення потреб внутрішнього споживання та виробництва експортних товарів [28, с. 41].

Світогосподарські зв'язки здійснюються на світовому ринку, який є сферою сформованих міжнародних економічних відносин. Вони відбуваються на світовому ринку через основні форми МЄВ: міжнародну торгівлю, в основі якої лежить зовнішня торгівля країн, міжнародну економічну мобільність, міжнародний рух капіталу та валютно-кредитні відносини. Ці форми взаємопов'язані і впливають одна на одну, створюючи додаткові стимули для взаємного розвитку і єдину скоординовану систему [30, с. 29].

Наприклад, торгівля створює умови для міжнародного інвестування, а потоки капіталу створюють стимули для встановлення нових торговельних зв'язків і мобільності робочої сили. Таким чином, міжнародна торгівля між державами завжди була основою і центральною ланкою глобальних економічних відносин.

Взагалі, торгівля існувала завжди. З давніх часів торговельні відносини існували між різними громадами і племенами, де обмінювалися товари, яких було багато, і купувалися товари, яких не вистачало.

Торгівля є однією з найважливіших сфер економічної діяльності, що визначає якість життя людей, темпи економічного зростання та їхнє становище серед конкурентів на світовому ринку [1, с. 68].

Хоча міжнародна торгівля є дуже широким поняттям і включає в себе загальну торгівлю всіх країн, варто зазначити, що коли мова йде про її основу та складові, то основою міжнародної торгівлі є зовнішня торгівля однієї країни [28].

На рис. 1.1 показано місце зовнішньої торгівлі в структурі міжнародних економічних відносин.

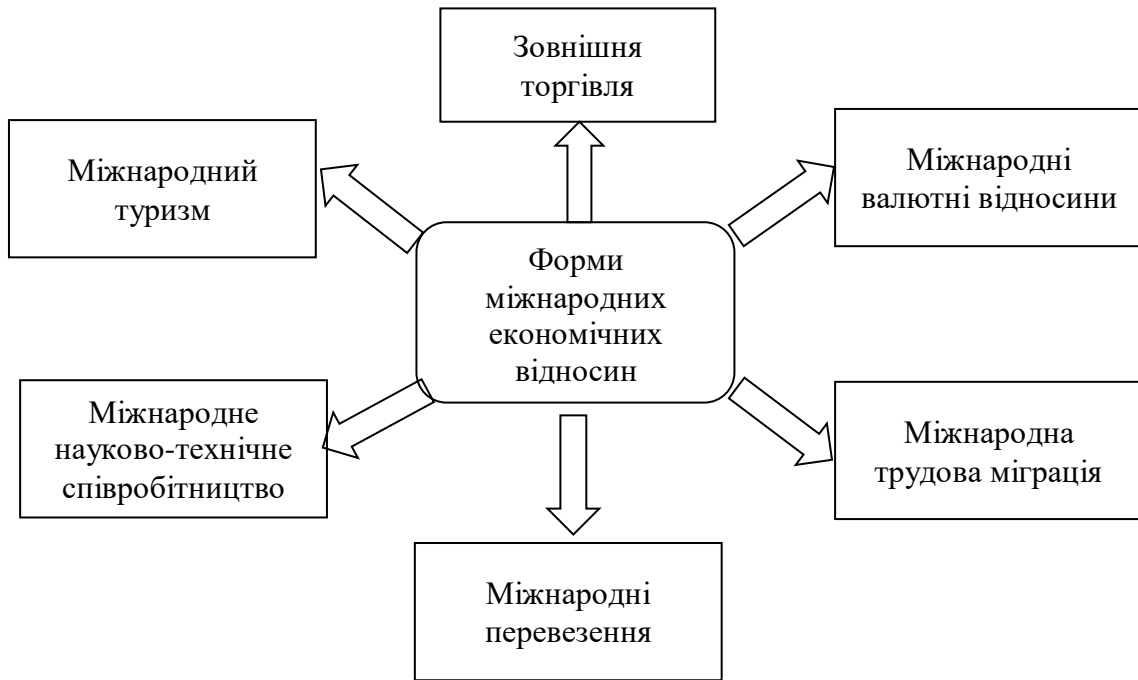

Рис. 1.1. Зовнішня торгівля в структурі МЕВ

Джерело: сформовано за даними джерела [28]

Розвиток зовнішньоторговельних зв'язків передбачає такі три напрями діяльності уряду:

- збільшення обсягів випуску конкурентоздатної продукції;
- ефективне застосування специфічних ставок імпортного мита на імпортні товари з метою посилення контролю саме за якістю ввезеної в країну продукції;
- надання пільг та допомоги вітчизняним виробникам, які займаються експортом продукції та інвестують у промисловість і виробництво, шляхом зменшення податкового тиску, полегшення фінансування та проведення активної митно-розмитньювальної політики (тобто створення умов для експортної орієнтації промислового виробництва);
- розробка комплексної національної стратегії економічно збалансованого розвитку промислового виробництва з пріоритетами науково-технічного, експортно орієнтованого розвитку та підтримки виробників, що працюють в авангардних галузях і секторах економіки;

- запровадження механізму зворотної закупівлі в імпортно-експортних операціях, коли імпорт будь-якого товару здійснюється лише за умови реекспорту цього товару з країни-імпортера.

Відповідні дані про розвиток зовнішньої торгівлі свідчать про позицію країни у світі з точки зору економічного розвитку. Крім того, зовнішня торгівля сприяє поліпшенню відносин між країнами, що призводить до посилення конкуренції, яка, в свою чергу, підвищує якість продукції в боротьбі за споживача.

Зовнішня торгівля є традиційною і найбільш прогресивною формою міжнародних економічних відносин. Вона передбачає відносини між виробниками різних країн, які є результатом міжнародного поділу праці та їхньої спільної економічної залежності, і включає вивезення товарів (експорт) та ввезення товарів і послуг (імпорт) до країн, які постійно за них платять [1].

На сьогодні ініціативи держав у міжнародній торгівлі є важливими. Це пов'язано з тим, що вона зміцнює їхні позиції на світовому ринку, дозволяє раціонально та ефективно використовувати наявні внутрішні ресурси, встановлює баланс між обмеженими та надлишковими товарами, сприяє глобальному обміну науково-технічними результатами, знижує витрати виробництва та дає можливість краще задовольняти потреби своїх громадян.

Зовнішня торгівля товарами та послугами дозволяє краще задовольняти потреби індивідуальних споживачів, оскільки ці товари та послуги можуть бути кращої якості, ніж вітчизняні, а також дозволяє управляти виробничими потужностями, оскільки відкриває перспективу імпорту продукції, яка не може бути ефективно вироблена всередині країни. Виробництво товарів для виробництва гарантує їхню якість. Таким чином, загалом зовнішньоторговельні операції дають можливість державі більш раціонально та ефективно використовувати свої ресурси, водночас отримуючи від них певні вигоди та доходи.

За оцінками деяких експертів, на зовнішню торгівлю припадає 80% усіх міжнародних економічних відносин. Для країн зовнішня торгівля-це можливість

інтегруватися у світовий ринок і розвивати свій національний потенціал. Зовнішня торгівля – це форма зв'язку між виробниками товарів в одній країні та споживачами в різних країнах [35].

Правила зовнішньої торгівлі склалися здавна, наприклад, спочатку обмін товарами між країнами був таким: у ньому брала участь лише невелика частина виробленої в країні продукції, обмін відбувався переважно між сімома сусідніми землями і не завжди був стабільним і регульованим [17, с.12].

Пізніше, в епоху капіталізму, зовнішня торгівля набула нового аспекту, оскільки експорт країн повинен був перевищувати їхній імпорт. Іншими словами, між державами почали укладати примітивні угоди, щоб уникнути певних проблем та усунути ризик нездатності поставити товар після оплати. Іншими словами, саме в цей період зовнішня торгівля набула нового змісту і сприяла поглибленню диференціації виробництва, з часом вийшовши за межі національних кордонів [17, с. 24].

Спочатку в обміні товарами брали участь лише найрозвинутіші країни, але з розвитком товарного виробництва до нього почало долучатися все більше країн, що призвело до створення світового ринку. До 16 століття, коли капіталізм перебував на стадії виробництва, експерти відносять появу світового ринку. До початку 19 століття світовий ринок характеризувався досить розвиненою формою торговельно-економічних і фінансово-кредитних відносин між державами.

Таким чином, зовнішня торгівля країни була рушійною силою встановлення сталих міжнародних економічних відносин і, в свою чергу, запорукою функціонування світового ринку. Як зазначалося раніше, зовнішня торгівля-це форма міжнародної торгівлі для національної економіки країни. Під зовнішньою торгівлею (ЗТ) розуміють торгівлю однієї країни з іншими, включаючи оплачений експорт а також імпорт товарів та послуг [20, с. 86].

1.2. Понятійно-категоріальний апарат зовнішньої торгівлі

Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність" [21] визначає, що "зовнішньоекономічна діяльність - діяльність, побудована на взаємовідносинах між суб'єктами господарської діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності, що має місце як на території України, так і за її межами".

Так, у ч. 1 ст. 377(9) Господарського кодексу України зазначено, що "зовнішньоекономічною діяльністю суб'єкта господарювання є господарська діяльність, яка в процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України з використанням майна та/або робочої сили, передбачених ч. 1 ст. 139 цього Кодексу".

Неузгодженість визначень у двох чинних нормативно-правових актах стримує розвиток важливих секторів економіки. Алавердян Л. М., Романенко О. В. [1] вважають, що зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання. Водночас Бондаренко Н. [6] підкреслює, що суб'єкти господарювання можуть бути як всередині країни, так і за її межами, а їх діяльність «заснована на взаємовідносинах і здійснюється або на території України, або за її межами».

Подібні визначення наводить Гаврилюк І. І. [8], Григорова-Беренда Л. І., Шуба М. В. [10, с. 97] та Завгородній А. В. [20, с. 90], а саме, що це діяльність суб'єктів господарювання України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, що формується на взаємовідносинах між ними, що має місце (здійснюється) на (митній) території України та за її межами.

Ковтун Е. [26, с. 43] трактує поняття «зовнішньоекономічна діяльність», та зазначає, що з одного боку «діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України із суб'єктами ЗЕД інших країн, що виникає в процесі виробництва, реалізації, розподілу та споживання продукції на основі взаємної вигоди», а з іншої – «система економічних відносин, яка виникає внаслідок руху

товарних і фінансових ресурсів». Так автор визначає цю категорію з точки зору характеристики зовнішньоекономічної діяльності та предмету такої діяльності.

Легостаєва О. [30, с. 29] та Боднарчук О. І. [4, с. 84] вбачають у категорії "зовнішньоекономічна діяльність" набір функцій і дають абсолютно ідентичне визначення: "виробничо-господарська, організаційна, економічна, оперативно-господарська та комерційна сукупність функцій". Автори розглядають цю категорію з суб'єктного аспекту, оскільки акцент робиться на функціях підприємств, які безпосередньо займаються зовнішньоекономічною діяльністю.

Схожу думку висловлює і Бондаренко Н. [6, с. 110]: а саме, "сукупність відносин між українськими та іноземними суб'єктами, побудованих на принципах взаємної вигоди, еквівалентного обміну та дотримання норм міжнародного права".

Натомість Гребельник О. П. [11, с. 54] розглядає категорію "зовнішньоекономічна діяльність" як "сукупність зовнішньоекономічних операцій у сфері господарювання, що здійснюються підприємством з метою отримання прибутку шляхом створення та реалізації конкурентних переваг у результаті виходу на світовий ринок".

Діброва Л. В. [15, с. 41] розглядає зовнішньоекономічну діяльність з точки зору способу її здійснення і зазначає, що це "економічна діяльність підприємств, компаній, фірм і держав, пов'язана із зовнішньою торгівлею, іноземними кредитами, іноземними інвестиціями та здійсненням спільних проектів з іншими країнами". Іншими словами, автори перераховують конкретні напрямки зовнішньоекономічної діяльності, але цей перелік є неповним.

Дунська А. Р. та Кузнєцова К. О. [17, с. 23] трактують зовнішньоекономічну діяльність як форму господарської діяльності, що "перетинає кордони та залучає багатонаціональні суб'єкти до багатоступеневого циклу економічних відносин"; Завгородній А.В.[20,с.87], функції суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності підкреслюючи особливості, він характеризує цю категорію як "систему міжнародних економічних відносин між господарюючими суб'єктами світу, що виникають у процесі виробництва, обміну

та споживання товарів, послуг та ідей на основі міжнародного поділу праці, внаслідок виходу за межі національної економіки з метою максимізації прибутку в умовах необмеженості потреб та ресурсів". Автор також розглядає цю категорію як процес і вважає, що "ЗЕД як процес-це складний ланцюг дій, починаючи від розвідки (зародження) підприємницьких ідей і закінчуючи їх реалізацією в конкретних проектах, що забезпечують виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг, як і є конкурентоспроможними на міжнародних ринках". Тенденція полягає в тому, щоб розглядати. Адже в умовах міжнародного поділу праці, високої концентрації товарів і послуг на міжнародному ринку та стрімкого розвитку глобалізаційних економічних процесів суб'єкти господарювання мають бути насамперед конкурентоспроможними, щоб мати змогу отримувати прибуток від цієї діяльності.

Алавердян Л. М. та Романенко О. В. [1] розглядають зовнішньоекономічну діяльність з точки зору світового господарства, тобто глобального виміру, зазначаючи, що "зовнішньоекономічна діяльність - це розвиток економічних відносин між державами, що здійснюють зовнішню торгівлю, рух капіталу і робочої сили, формування міжнародних науково-технічних і виробничих зв'язків, розвиток розвитку".

Гаврилюк І. І. [8] трактує категорію "зовнішньоекономічна діяльність" інакше, ніж у наведеному вище визначенні, зазначаючи, що "поняття зовнішньоекономічної діяльності-це складна агрегована економічна категорія, що складається з окремих елементів і класифікується за типами, формами та видами"

О. П. Гребельник [11, с. 43] виокремлює класифікаційні ознаки категорії "зовнішньоекономічна діяльність", виділяючи вид, форму та форму її здійснення, тобто її характеристики з точки зору економічної діяльності.

На рис. 1.2 наведена схема державного регулювання зовнішньої торгівлі.

Рис. 1.2. Державне регулювання зовнішньої торгівлі

Джерело: сформовано за даними джерела [11]

Відповідно до статті 4 Закону України "Про зовнішньоекономічну діяльність" [21], видами зовнішньоекономічної діяльності є: "господарська діяльність на території України, пов'язана з наданням ліцензій, патентів, ноу-хау, торговельних марок та інших нематеріальних цінностей іноземними суб'єктами господарської діяльності; здійсненням іноземними суб'єктами господарської діяльності за межами України аналогічну діяльність; організація та проведення заходів у сфері виставок, аукціонів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів, що проводяться на комерційній основі за участю іноземних суб'єктів господарської діяльності; організація та проведення наступних видів діяльності посередницькі операції, за якими право власності на товар не переходить до посередника (на підставі договорів комісії, доручення, консигнації або інших договорів), здійснюються без обмежень".

Згідно з Господарським кодексом [9], передумовою визнання господарської діяльності зовнішньоекономічною є перетин митного кордону майном та/або робочою силою. Згідно з нормативним документом [9], майно включає: "сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні

активи), які мають вартісне значення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єкта господарювання та відображаються в його балансі або враховуються в порядку, передбаченому для обліку майна суб'єкта господарювання відповідно до законодавства". Залежно від економічної форми, в якій майно набувається в процесі господарської діяльності, майнові цінності класифікуються як основні фонди, оборотні активи, кошти або товари". Наприклад, ми вважаємо, що визначення Господарського кодексу є некоректним, оскільки основні засоби, в тому числі будівлі та споруди, фізично не можуть перетинати національні кордони.

Зовнішньоекономічна діяльність-це діяльність, що побудована на взаємовідносинах між суб'єктами господарської діяльності України та іноземними суб'єктами господарської діяльності і спрямована на реалізацію зовнішньоекономічних зобов'язань у сфері господарської діяльності, що має місце як на митній території України, так і за її межами.

1.3. Методичні підходи щодо оцінки ефективності зовнішньої торгівлі

Ефективність – це головна умова здійснення зовнішньоторговельних операцій. Теорія ефективності чітко розмежовує поняття результативності та ефективності, розуміючи під першою результат події, а під другою-відношення результату до витрат, що його спричинили. У перекладі з латинської мови "ефект" означає "результат".

На думку Ю. Козака, визначення ефектів зовнішньоекономічної діяльності визначає рівень зацікавленості компанії у виході на світовий ринок та дозволяє обґрунтувати індивідуальні пропозиції щодо купівлі-продажу конкретних товарів. Отримані дані можуть бути використані для формування експортних та імпорتنих планів підприємств, а також для оцінки структури та напрямів зовнішньої торгівлі [28].

На ефективність зовнішньоторговельних операцій можуть впливати такі фактори, як тарифні платежі, схеми митного оформлення, транспорт, нетарифні

обмеження, маркетинг, безпека та ризики. Усі ці фактори та ризики можна мінімізувати за допомогою логістики та системного підходу. Ефективність зовнішньоторговельних операцій залежить від вигоди, отриманої від їх здійснення, з одного боку, і від витрат, пов'язаних з ними, з іншого.

Критерієм ефективності зовнішньоекономічної діяльності є максимальний чистий прибуток, отриманий від експортних операцій. За цим критерієм слід обирати найкращий варіант співпраці із зовнішньоторговельними партнерами. Кількісна оцінка цього критерію ґрунтується на порівнянні загальної ефективності конкретних варіантів зовнішньоекономічного співробітництва компанії із загальними витратами, пов'язаними з їх реалізацією.

Зовнішню торгівлю характеризує велика кількість чинників, які можна поділити за наступними ознаками (рис. 1.3).

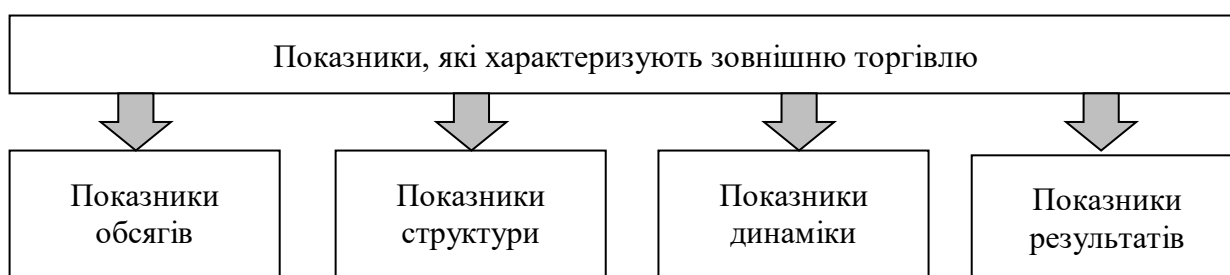

Рис. 1.3. Класифікація показників зовнішньої торгівлі за ознаками
Джерело: сформовано за даними джерела [28]

Отже до показників обсягів відносять:

- експорт (Е) – це продаж з вивозом за кордон товарів і послуг ;
- реекспорт (РЕ) – продаж та вивіз з країни раніше ввезених на її територію товарів, що не піддавались обробці ;
- імпорт (І) – ввезення в країну товарів та послуг ;
- реімпорт (РІ) – ввезення раніше вивезених за кордон товарів, які не піддавались обробці, тобто це експортні операції, що не відбулись. Сюди відносять повернення покупцем бракованого товару, повернення товару, що не був проданий через аукціон.

- зовнішньоторговельний обіг – сума вартостей експорту та імпорту країни за певний період часу (формула 1.1):

$$\text{ЗТО} = \text{Е} + \text{І} \quad (1.1)$$

- фізичний обсяг торгівлі – оцінка експорту чи імпорту в незмінних цінах одного періоду (як правило, року);

- генеральна (загальна) торгівля – прийняте в статистиці зовнішньої торгівлі визначення зовнішньоторговельного обігу з включенням транзитних товарів;

- спеціальна торгівля (СТ) – чистий зовнішньоторговельний обіг, тобто продукція, ввезена в країну чи вивезена з неї (формула 1.2):

$$\text{СТ} = \text{ЗТО} - \text{реекспорт} - \text{реімпорт} \quad (1.2)$$

До групи показників структури відносять:

- товарна структура – це показники розподілу експорту та імпорту за основними товарними позиціями;

- географічна структура – розподіл товарного потоку за країнами, групами країн та регіонами світу;

- інституційна торгівля – розподіл торгівлі за суб'єктами і методами товарного обміну;

- видова структура – розподіл торгівлі за видами товарного обміну.

Щодо групи показників динаміки, відзначимо наступні:

- темп росту експорту (формула 1.3):

$$\text{Тр.е.} = \text{Ез.р.} / \text{Еб.р.} \times 100\% \quad (1.3)$$

- темп росту імпорту (формула 1.4):

$$\text{Тр.і.} = \text{Із.р.} / \text{Іб.р.} \times 100\% \quad (1.4)$$

- темп росту зовнішньоторговельного обороту (формула 1.5):

$$\text{Тр.зт.об.} = \text{ЗТОз.р.} / \text{ЗТОб.р.} \times 100\% \quad (1.5)$$

До показників результатів відносять:

- зовнішньоторговельне сальдо (ЗТС) – це різниця між вартісним обсягом експорту та імпорту товарів окремої країни (формула 1.6):

$$\text{ЗТС} = \text{Е} - \text{І} \quad (1.6)$$

- сальдо балансу послуг – це різниця між вартістю послуг, які надає країна, і вартістю послуг, які вона імпортує;

- зовнішньоторговельний баланс (ЗТБ) – відношення між вартісним обсягом експорту та імпорту товарів окремої країни (формула 1.7):

$$\text{ЗТБ} = \text{Е} / \text{І} \quad (1.7)$$

- експорт на душу населення (формула 1.8):

$$\text{Едн} = \text{Експорт} / \text{кількість населення} \quad (1.8)$$

- імпорт на душу населення (формула 1.9):

$$\text{Ідн} = \text{Імпорт} / \text{кількість населення} \quad (1.9)$$

- експортна квота (відношення експорту до розміру ВВП) (формула 1.10):

$$\text{Екв} = \text{Експорт} / \text{ВВП} \times 100\% \quad (1.10)$$

- імпортна квота (відношення імпорту до розміру ВВП) (формула 1.11):

$$\text{Ікв} = \text{Імпорт} / \text{ВВП} \times 100\% \quad (1.11)$$

- квота зовнішньоторговельного обігу (частка зовнішньоторговельного обороту (ЗТО) в структурі ВВП) (формула 1.12):

$$\text{ЗТОкв} = \text{ЗТО} / \text{ВВП} \times 100\% \quad (1.12)$$

У пошуках оптимального методу визначення ефективності зовнішньоекономічної діяльності деякі автори обирають апарат нечіткої математики, який наразі перебуває в стадії інтенсивного розвитку. На думку Гребельника О. П. [11, с. 78], методологія нечітких технологій може бути використана в усіх сферах бізнесу, в тому числі і для визначення ефективності зовнішньоторговельного обороту організації. Вона може бути використана в усіх сферах бізнесу. Ця методологія дозволяє знизити або перерозподілити рівень ризику і підвищити ефективність операцій.

Нечіткі числа, отримані в результаті вимірювань, які не є ідеально точними, здебільшого нагадують розподіли в теорії ймовірностей, але не мають недоліків, характерних для останніх. Однак, не зважаючи на численні переваги використання цього методу, нечіткі методи рідко застосовуються українськими компаніями для визначення ефективності своїх зовнішньоторговельних операцій, а великі світові компанії не використовують їх для оцінки ефективності

своїх зовнішньоекономічних операцій. Це не стосується великих кооперативних організацій. Тому дослідження та впровадження цієї методології в різних сферах діяльності може підвищити ефективність суб'єктів господарювання, починаючи з етапу планування і закінчуючи реалізацією.

Загалом для визначення економічної ефективності імпортно-експортних операцій на рівні підприємства рекомендується застосовувати методику, запропоновану Дунською А. Р. [17, с. 47]. У методичному аспекті автор пропонує при аналізі ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств-експортерів та інших матеріальних структур, які реалізують продукцію іноземним покупцям, використовувати аналітичні показники ефективності в абсолютних величинах (показники ефективності виражаються як у національній, так і в іноземній валюті як різниця між результатами та витратами) та відносних величинах (показники ефективності виражаються як відношення результатів до витрат виражені у відносних одиницях як різниця між результатами і витратами).

Пряма оцінка ефективності має базуватися на таких показниках, як обсяги експорту та прибутки від зовнішньоекономічної діяльності. Варто зазначити, що, крім обсягів експорту, на розмір прибутку впливають внутрішні та зовнішні фактори (зміна цін на сировину та готову продукцію, зміна витрат на виробництво, їх структури, асортименту, якості продукції, поточного валютного курсу, ставок податків і тарифів). Вплив можна визначити, модифікувавши відому формулу, засновану на порівнянні валютної виручки від реалізації продукції з витратами на її виробництво і реалізацію, за умови коригування валютної виручки від реалізації експортної продукції з урахуванням валютного курсу і коефіцієнта кредитного впливу на звітну дату. Економічні процеси в розвитку та управлінні сільськогосподарськими підприємствами постійно змінюються.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОДУКЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

2.1. Структура агропромислового виробництва України та його роль у національній економіці

Протягом усього періоду незалежності України умови функціонування внутрішнього аграрного ринку характеризуються економічною та соціальною невизначеністю. Це пов'язано, насамперед, з невирішеними проблемами в господарському механізмі, законодавчій базі та ринковій інфраструктурі, повільним оновленням інформаційної бази та відсутністю єдиної концепції вдосконалення агропромислового комплексу України [43].

Історично склалося так, що Україна має сприятливий природно-ресурсний потенціал для розвитку агропромислового виробництва. Розвитку агропромислового сектору також сприяли близькість основних ринків збуту, транспортна інфраструктура (порти, залізниця, автомобільні дороги,), постійне зростання світового попиту на продовольство, альтернативні джерела енергії та наявність відносно дешевих трудових ресурсів [46, с. 45].

Україна має добре розвинений продовольчий комплекс, який не тільки забезпечує достатню кількість продовольства для населення, але й займає активну позицію на міжнародному ринку ключових агропродовольчих товарів. Завдяки традиційно потужному експорту продовольства Україна є однією з країн-гарантів продовольчої безпеки у світі. До початку війни Україна входила до п'ятірки найбільших світових експортерів зерна, експортуючи $\frac{3}{4}$ його виробництва, тоді як внутрішнє споживання зерна становить лише 20-25%. Україна забезпечувала 10% світового експорту пшениці, понад 14% кукурудзи та 47% соняшникової олії [46, с. 75].

Сьогодні, завдяки співпраці з партнерами, Україна залишається великим постачальником на світові ринки зерна та соняшникової олії з часткою понад

10% міжнародної торгівлі. У 2023 році Україна експортувала 16,1 млн тонн пшениці до 65 країн світу, 26,2 млн тонн кукурудзи до 80 країн, 5,7 млн тонн соняшникової олії до 130 країн світу [44].

Водночас, військові дії, що відбуваються в Україні внаслідок широкомасштабної агресії РФ 24 лютого 2022 року, призвели до погіршення продовольчої безпеки України, зокрема через порушення логістичних ланцюгів, руйнування інфраструктури, фермерських господарств та виробничих потужностей, скорочення виробництва продуктів харчування на діючих підприємствах. 6 червня 2023 року Станом на червень 2023 року прямі збитки, яких зазнав аграрний сектор України, склали 8,7 млрд доларів США (збитки, пов'язані зі знищенням та пошкодженням сільськогосподарської техніки, оцінюються у понад 4,7 млрд доларів США, а збитки від знищення та розкрадання виробленої продукції – у 1,9 млрд доларів США). Непрямі втрати в аграрному секторі оцінюються в 40,3 млрд доларів США [44].

За оцінками ФАО, сільські домогосподарства в Україні в наслідок війни зазнали збитків на суму близько 2,3 млрд дол. США. З них приблизно 1,3 млрд дол. припадає на сектор рослинництва. 900 млн доларів США було втрачено у рослинництві та 900 млн доларів США у тваринництві. 900 млн доларів США. В Україні 25% сільськогосподарських домогосподарств зупинили або скоротили виробництво через війну, 38% з яких знаходяться у прифронтових районах [48].

Погода у 2023 році була сприятливою для сільського господарства, і фермери змогли побити рекорди врожайності. Врожайність зернових зросла до 54,7 ц/га, перевищила рекорд 2021 року - 53,6 ц/га. Врожайність інших культур також була хорошою. Таким чином, високі врожаї вдалося зібрати, незважаючи на втрату значної частини території, яка перебуває під окупацією або є небезпечною для сільського господарства.

Гарний урожай також несе певні виклики. Саме тому важливо підтримувати логістичні потужності для експорту продовольства: наприкінці 2023 року морський експорт зернових та олійних культур через Український морський коридор досяг пікового показника, передбаченого Угодою про зернові.

На рис. 2.1 наведено інформацію щодо врожаю зернових, зернобобових та олійних культур в Україні.

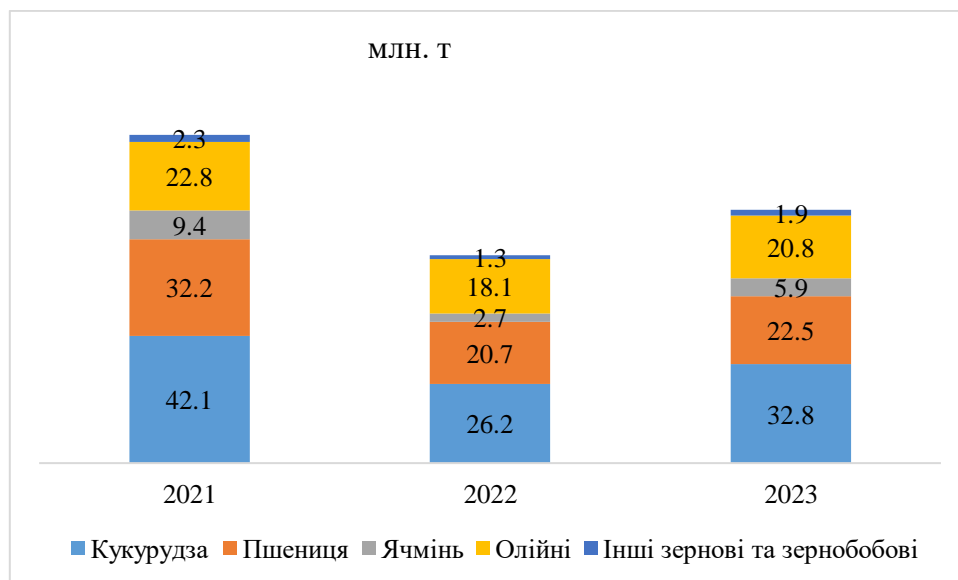

Рис. 2.1. Валовий збір основних сільськогосподарських культур в Україні
Джерело: побудовано за даними джерела [37]

За останні роки Україна стала одним з провідних світових експортерів зерна, і очікується, що ця тенденція збережеться у 2023 році (рис. 2.2).

Очікується, що збільшення виробництва зернових також сприятиме зростанню виробництва м'яса та молока. Це пов'язано з тим, що ці культури складають основу раціону тварин. Органічне виробництво також продовжує розвиватися, виробляючи високоякісну продукцію для задоволення попиту на натуральні продукти харчування.

Очікується, що у 2024 році ціни на сільськогосподарську продукцію продовжать зростати. Попит на сільськогосподарську продукцію залишається високим як на внутрішньому, так і на міжнародному ринках. Крім того, зростання цін на паливо, добрива та інші фактори виробництва призводить до збільшення собівартості продукції.

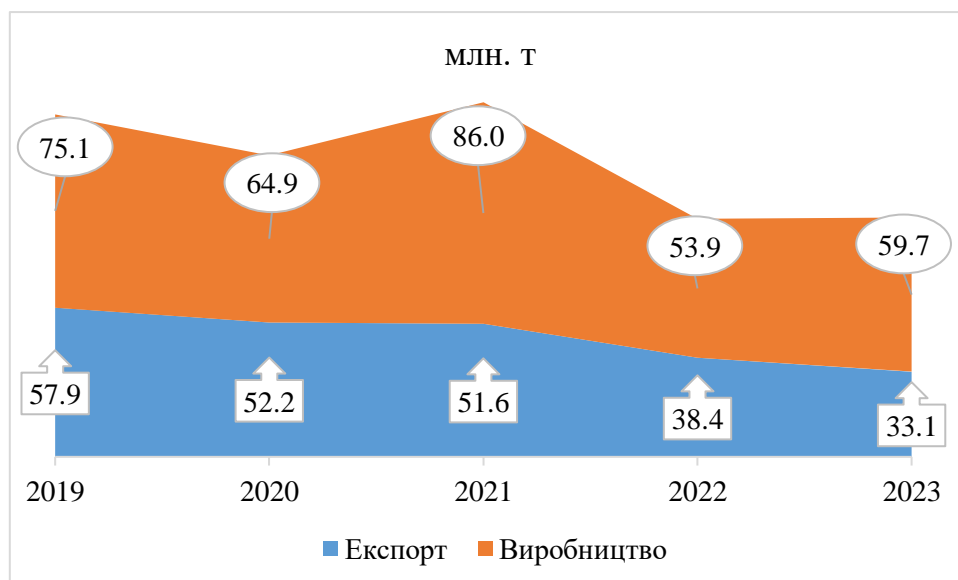

Рис. 2.2. Виробництво та експорт зернових в Україні

Джерело: побудовано за даними джерела [38]

Як видно з даних рис. 2.1 за досліджуваний період в Україні було зібрано рекордну кількість зернових саме у 2021 – 86 млн. т, при цьому найбільше було експортовано у 2019 році – 57,9 млн. т.

На рис. 2.3 наведені дані щодо виробництва насіння соняшнику в Україні.

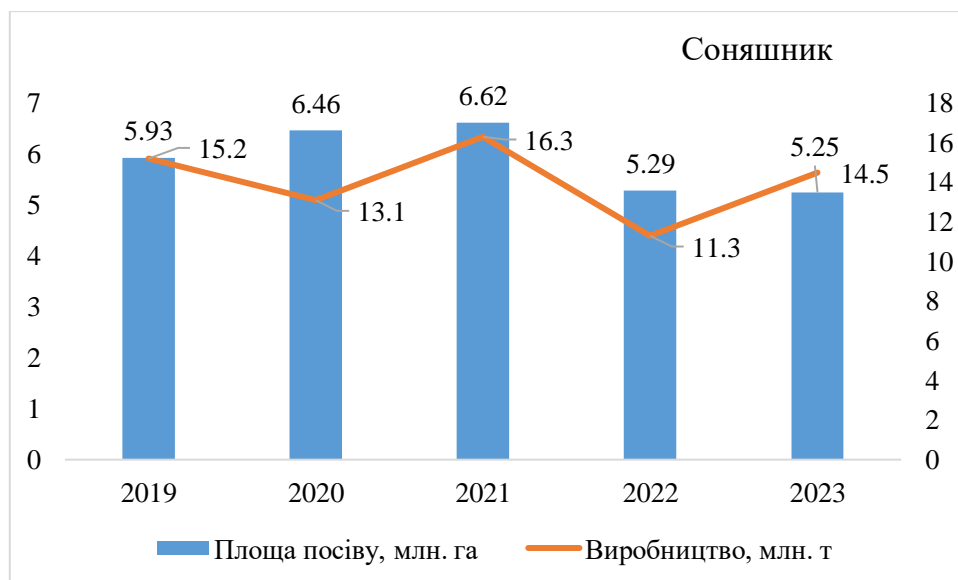

Рис. 2.3. Виробництво насіння соняшнику в Україні

Джерело: побудовано за даними джерела [38]

Як видно з рисунку 2.3, протягом досліджуваного періоду спостерігалася дещо нестабільна ситуація через війну. Як наслідок, посівна площа зменшилася з 5,29 млн. га у 2022 році до 5,25 млн. га у 2023 році. Водночас виробництво

насіння соняшнику зросло до 14,5 млн. тонну 2023 році, що на 28,3% більше, ніж у перший рік війни. На рис. 2.4 наведені дані щодо посівних площ та виробництва цукрових буряків в Україні.

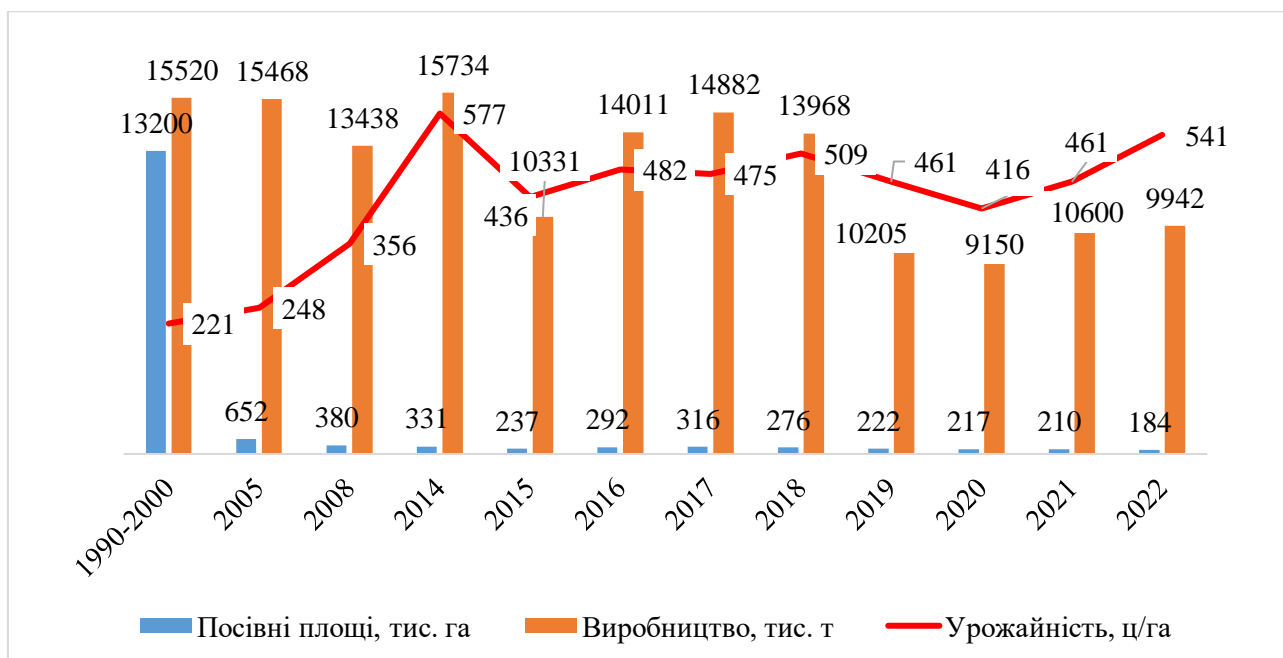

Рис. 2.4. Виробництво цукрових буряків в Україні

Джерело: побудовано за даними джерела [38]

Що стосується тваринницької продукції, то Україна є найкращим постачальником м'яса птиці. Однак ситуація з яловичиною та свининою складніша.

Так, у розпал війни в нашій країні врожай усіх груп культур у 1,5-3 рази перевищує потреби внутрішнього споживання: у 2023 році аграрії зібрали 79,2 млн. тон, з яких 58,4 млн. тон - зернові та зернобобові, 20,8 млн. тон - олійні культури. Було зібрано 11,9 млн. тон цукрових буряків [5]. Це відбулося завдяки високій врожайності зернових (до 55 ц/га). Так, у 2023 році виробництво зернових в Україні було на 10% вищим, ніж у 2022 році, а олійних - відповідно на 18%. Споживання свинини, яловичини та м'яса птиці зросло з 54,1 кг на душу населення у 2022 році до 54,7 кг на душу населення у 2023 році. Українці в середньому споживали 27 кг м'яса птиці та 7,4 кг яловичини на душу населення 2023 році порівняно з 26,2 кг.

2.2. Аналіз зовнішньої торгівлі України агропродовольчою продукцією

У 2023 році частка аграрної харчової продукції в загальному експорті України зросла з 53% у 2022 році до 62%. Вітчизняний аграрний сектор минулого року характеризувався уповільненням темпів падіння зовнішньо торговельного обороту, який у 2022 році порівняно з 2021 роком скоротився більш ніж на 6 млрд доларів США внаслідок зменшення як експорту, так і імпорту. Минулого року вартість імпорту та експорту впала на 700 млн доларів США порівняно з 2022 роком. Оборот імпорту та експорту зменшився на 700 мільйонів доларів США.

За даними Української митної служби, у 2023 році Україна експортувала аграрної продукції (групи 1-24 УКТЗЕД, а також казеїн, альбуміни, шкури, хутро та вовна) на суму 22,1 млрд. доларів США. Показнику 22,1 млрд. доларів США у 2023 році на 21%нижчий за 27,9 млрд. доларів США, зафіксований у 2021 році, але є п'ятим найвищим за всю історію галузі. Це п'ятий найвищий показник з часів незалежності України (таблиця 2.1).

На тлі війни вітчизняні експортери продовжують встановлювати рекорди з постачання аграрної продукції на зовнішні ринки. Зокрема, у 2023 році було здійснено найбільший в історії України експорт заморожених ягід та інших фруктів (87000 т.), що перевищило рекорд, встановлений у 2022 році (84000 т.).

Загалом, основними продуктами вітчизняного аграрного експорту традиційно є зернові культури, олії та жири, різні види олійних культур, залишки харчової та переробної промисловості, м'ясо та субпродукти.

Тенденція до зниження світових цін на продовольство позначилася і на прибутковості українських експортерів: відбулося одночасне скорочення прибутковості в м'ясному, зерновому та олійному секторах, але збільшення обсягів продажу за кордон. Значне зростання експорту вітчизняного цукру та кондитерських виробів характеризувало 2023 рік. Разом ці види аграрної продукції становили 89% вартості галузевого експорту.

Таблиця 2.1

Динаміка експорту агропродовольчої продукції України

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	Роки						2023 р. до 2021 р	
	2021		2022		2023		млн. дол. США	у %
	млн. дол. США	частка, %	млн. дол. США	частка, %	млн. дол. США	частка, %		
Продукція аграрного сектору, всього	48380,6	100,0	40831,3	100,0	38352,2	100,0	-10028,4	-20,7
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1345,2	2,8	1471,8	3,6	1363,2	3,6	18,0	1,3
01 живі тварини	40,9	0,1	38,8	0,1	30,6	0,1	-10,3	-25,2
02 м'ясо та їстівні субпродукти	845,6	1,7	923,8	2,3	892,3	2,3	46,7	5,5
03 риба і ракоподібні	57,2	0,1	42,4	0,1	23,8	0,1	-33,4	-58,4
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	378,5	0,8	452,1	1,1	403,5	1,1	25,1	6,6
05 інші продукти тваринного походження	23,1	0,0	14,8	0,0	13,0	0,0	-10,1	-43,6
II. Продукти рослинного походження	15538,0	32,1	13472,7	33,0	11716,5	30,5	-3821,5	-24,6
06 живі дерева та інші рослини	8,1	0,0	5,0	0,0	4,0	0,0	-4,2	-51,2
07 овочі	196,6	0,4	102,7	0,3	113,5	0,3	-83,1	-42,3
08 їстівні плоди та горіхи	368,2	0,8	313,0	0,8	256,7	0,7	-111,5	-30,3
09 кава, чай	15,9	0,0	11,0	0,0	11,2	0,0	-4,7	-29,3
10 зернові культури	12343,8	25,5	9108,2	22,3	8306,5	21,7	-4037,3	-32,7
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	148,3	0,3	139,4	0,3	157,4	0,4	9,1	6,1
12 насіння і плоди олійних рослин	2435,2	5,0	3757,7	9,2	2819,4	7,4	384,3	15,8
13 шелак природний	3,6	0,0	2,4	0,0	2,2	0,0	-1,4	-39,4
14 рослинні матеріали для виготовлення	18,3	0,0	33,5	0,1	45,5	0,1	27,2	148,9
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	7037,2	14,5	5948,6	14,6	5649,1	14,7	-1388,2	-19,7
IV. Готові харчові продукти	3788,5	7,8	2496,9	6,1	3271,8	8,5	-516,6	-13,6
16 продукти з м'яса, риби	28,9	0,1	30,8	0,1	42,6	0,1	13,7	47,5
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	246,5	0,5	299,6	0,7	596,4	1,6	349,8	141,9
18 какао та продукти з нього	224,0	0,5	147,0	0,4	194,9	0,5	-29,1	-13,0
19 готові продукти із зерна	414,6	0,9	251,8	0,6	314,4	0,8	-100,2	-24,2
20 продукти переробки овочів	200,6	0,4	222,6	0,5	199,5	0,5	-1,1	-0,5
21 різні харчові продукти	177,3	0,4	119,7	0,3	157,2	0,4	-20,1	-11,3
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	310,4	0,6	204,7	0,5	283,0	0,7	-27,4	-8,8
23 залишки і відходи харчової промисловості	1733,1	3,6	1081,8	2,6	1397,6	3,6	-335,5	-19,4
24 тютюн і промислові замітники тютюну	453,0	0,9	138,8	0,3	86,3	0,2	-366,7	-81,0

Джерело: розраховано за даними джерела [37]

У 2023 році Україна експортувала товарів на суму 36 млрд доларів США та імпортувала 63,5 млрд. доларів США. У 2021 році український товарний експорт сягнув 68,2 млрд. доларів США, а у 2022 році - 44,2 млрд. доларів США. Основними категоріями українського товарного експорту є продукти харчування (переважно зернові) та метали, які значною мірою залежать від простоти логістики. На рис. 2.5 наведені дані щодо зовнішньої торгівлі України.

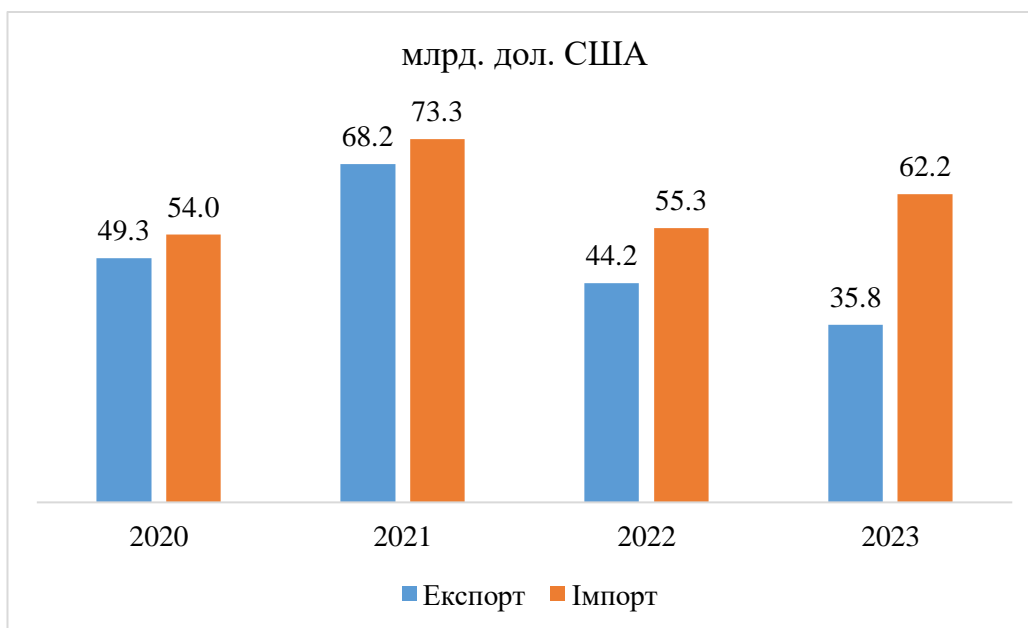

Рис. 2.5. Зовнішня торгівля України

Джерело: побудовано за даними джерела [37]

У 2023 році, після того, як РФ припинила виконувати домовленості в рамках Зернової угоди, Україна створила власний український морський коридору Чорноморському порту в Одеській області. Це дозволило відновити морський експорт зерна та інших товарів, а також відновити морський імпорт.

Однак у 2023 році на Україну також почала впливати польська блокада сухопутного кордону, яка вдарила по податкових надходженнях України від експорту та імпорту.

Дані щодо найбільших категорій українського товарного експорту та імпорту у 2023 році представлені на графіку 2.6.

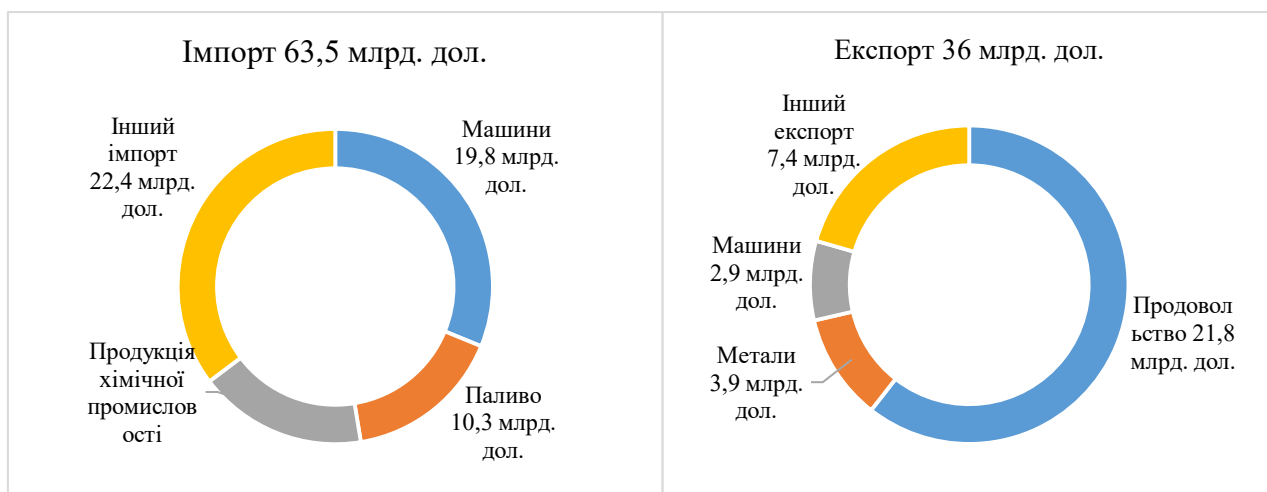

Рис. 2.6. Найбільші категорії товарного експорту та імпорту України у 2023, млрд дол.

Джерело: побудовано за даними джерела [37]

У 2023 році зовнішньоторговельний оборот України сягнув 99,5 мільярда доларів США, при цьому імпорт товарів склав 63,5 мільярда доларів США, а експорт-36 мільярдів доларів США. Про це повідомила Державна митна служба. На рис. 2.7 наведено дані щодо географії експорту з України у 2023 році.

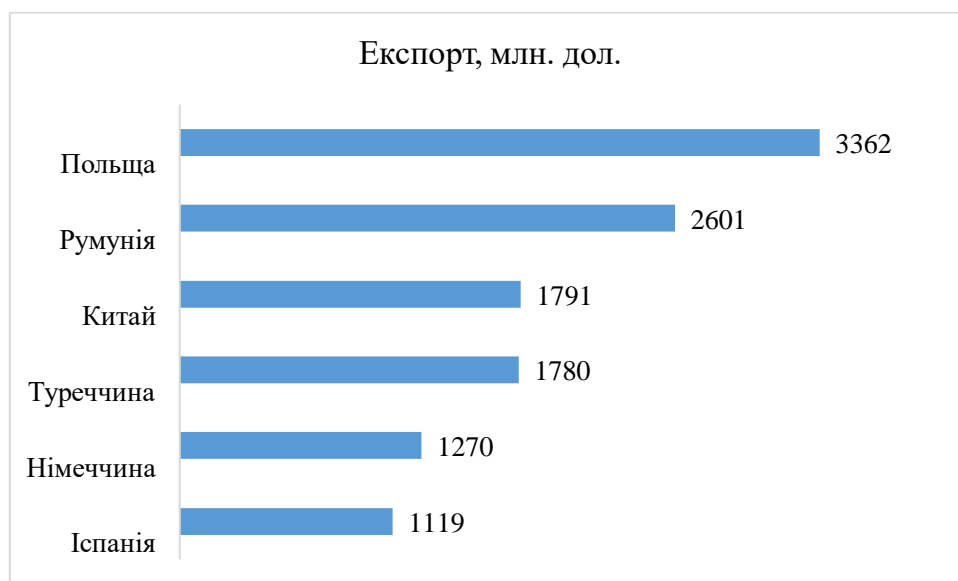

Рис. 2.7. Географія експорту з України, 2023 рік

Джерело: побудовано за даними джерела [37]

На рис. 2.8 показано рейтинг експорту товарних груп за 2023 рік.

Рис. 2.8. Головні товарні групи з експорту, 2023 рік

Джерело: побудовано за даними джерела [37]

Що стосується логістики, то у 2023 році через українські порти було експортовано понад 56 мільйонів тон вантажів. Минулого року українські порти обробили 62 млн. тон вантажів, з них 56,3 млн. тон - на експорт. За даними Асоціації морських портів України, імпорт склав 5,3 млн. тон. Морськими коридорами України вже експортовано 18 млн. тон вантажів до 32 країн світу, в тому числі 12,7 мільйона тон сільськогосподарської продукції.

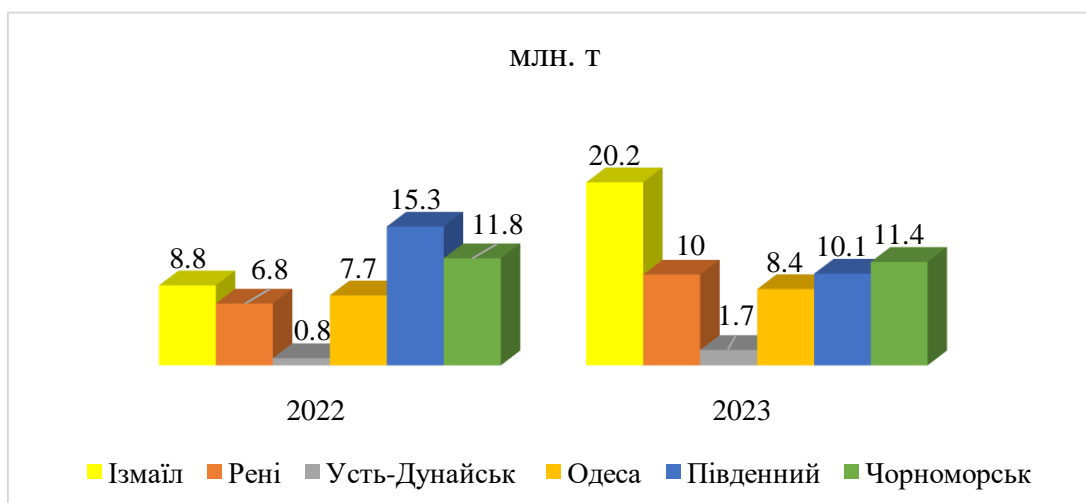

Рис. 2.9. Вантажообіг українських портів

Джерело: побудовано за даними джерела [39]

У 2023 році українські порти обробили приблизно 62 млн. тон вантажів під час війни. Основними типами вантажів були зернові (45,5 млн. тон) та наливні (6,3 млн. тон).

Безсумнівним досягненням 2023 року стало відкриття тимчасового морського коридору, що означало, що порт Велика Одеса більше не заблокований. 16 серпня 2023 року перші судна скористалися тимчасовим коридором. У 2023 році 400 суден експортували 12,8 мільйона тон вантажів.

Минулого року порт "Дунай" обробив 32 млн. тон вантажів, перевищивши рекордний показник 2022 року. Порти Ізмаїл (рис. 2.9) обробили 20,2 млн. тон вантажів (8,8 млн. тон у 2022 році), Рені - 10 мл. тон (6,8 млн. тон у 2022 році) та Усть-Дунайськ - 1,7 млн. тон (785000 тон у 2022 році), що більш ніж удвічі перевищує показники.

Обсяг вантажопереробки в Одеському порту також збільшився, досягнувши 8,41 млн. тон (7,69 млн. тон у 2022 році). На противагу цьому, обсяги перевалки вантажів у портах "Південний" та "Чорноморськ" знизилися до 10,08 млн. тон (15,28 млн. тон) та 11,41 млн. тон (11,76 млн. тон) відповідно.

Загалом аграрний сектор продемонстрував достатню спроможність виробляти сільськогосподарську сировину та постачати продовольство на внутрішній і зовнішній ринки в умовах повномасштабної війни у 2023 році. Водночас сільськогосподарське виробництво відбувалося під значним фінансовим навантаженням через низькі ціни на зернові та олійні культури на внутрішньому ринку, труднощі з експортом та обмежені можливості відновлення матеріально-технічної бази, об'єктів інфраструктури та повернення до обробітку земель, пошкоджених війною. Руйнування рф Каховської гідроелектростанції і, як наслідок, неможливість здійснювати сільськогосподарську діяльність на затоплених землях мали руйнівні наслідки. Пріоритетне збільшення виробництва більш прибуткових олійних культур та вимушена зміна структури посівних площ дозволили фермерам частково покрити свої витрати.

2.3. Моніторинг зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією

Відомо, що внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну реальний сектор економіки зазнав катастрофічних втрат і руйнувань активів, виробничих і логістичних ланцюгів, інфраструктури, сільськогосподарських угідь та земельних ресурсів, а також людського капіталу. Так, станом на початок вересня 2023 року загальні прямі збитки, яких зазнала Україна внаслідок війни, склали 151,2 млрд. доларів США. На другому місці (після житла) - транспортні втрати, які становлять 36,6 млрд. доларів США. Прямі збитки України від війни становлять 151,2 млрд. доларів США, а загальні втрати - 36,6 млрд. доларів США. Прямі втрати в промисловості оцінюються в 11,4 млрд. доларів США. Прямі втрати в промисловості оцінюються в 11,4 млрд. доларів США, а втрати в сільському господарстві та земельних ресурсах - у 8,7 млрд. доларів США. Загальні втрати в аграрному секторі оцінюються у 8,7 млрд. доларів США. Порівняно з довоєнним періодом роль реального сектору у створенні ВВП країни значно зменшилася: у 2022 році на нього припадало 19,7% від загального обсягу ВВП економіки (26,6% у 2021 році).

Війна вкрай негативно вплинула на функціонування аграрного сектору України. Найбільших збитків аграрії зазнали через знищення та пошкодження сільськогосподарської техніки (понад 4,7 млрд. доларів США). Втрати через знищення та крадіжки продукції оцінюються в 1,9 млрд. доларів США, а втрати через зруйновані об'єкти - в 1,3 млрд. доларів США. Загальні втрати від знищення та розкрадання продукції оцінюються в 1,3 млрд. доларів США. Світовий банк оцінює загальні непрямі втрати в аграрному секторі України за час війни в 31,5 млрд. доларів США. Світовий банк оцінює загальні втрати в аграрному секторі України в 31,5 мільярда доларів США. Найбільші втрати були спричинені падінням внутрішніх цін на експортні товари (пшеницю, ячмінь, кукурудзу та насіння соняшнику), що склало близько 46% від загального обсягу втрат. Значні втрати також були спричинені скороченням виробництва однорічних і багаторічних культур (44%), зменшенням виробництва

тваринницької продукції та рибальства (6%) і зростанням собівартості сільськогосподарської продукції (3%).

За даними Міжнародної продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), станом на кінець 2022 року сільські домогосподарства в Україні зазнали збитків через війну на суму близько 2,3 млрд. доларів США. Війна завдала збитків на суму близько 2,3 млрд доларів США. З них близько 1,3 млрд. доларів США було втрачено в секторі рослинництва. США збитків було завдано у рослинництві та -0,9 млрд. доларів США у тваринництві. В Україні 25% сільськогосподарських домогосподарств припинили або скоротили виробництво через війну, порівняно з 38% у прифронтових районах. Крім того, 84% сільськогосподарських підприємств, що перебувають під тимчасовою окупацією, припинили роботу та виробничу діяльність.

Таким чином, станом на жовтень 2023 року близько 40% сільськогосподарських підприємств не працювали, а понад 45% відновили менше половини своєї діяльності. Кількість підприємств у сільському, лісовому та рибному господарстві у 2022 році скоротилася майже на третину (-31%) з 51,8 тис. до 35,6 тис. Це найбільше падіння для сектору з 2012 року, і водночас перевищує відповідний показник для економіки в цілому (-29%).

Скорочення кількості фізичних осіб-підприємців у секторі було значно меншим (-11,3%). Кількість підприємств, що займаються рослинництвом (вирощуванням однорічних та дворічних культур), скоротилася з 40,6 тис. до 28,0 тис. (-31%), багаторічних культур - з 1,6 тис. до 1,1 тис. (-31%), тваринництвом - з 3,7 тис. до 2,6 тис. (-29%) до 2,6 тис. (-29%), комбіноване сільське господарство з 988 до 616 (-38%) та сільськогосподарська допоміжна та післязбиральна діяльність з 2,3 тис. до 1,5 тис. (-33%). Загалом у 2022 році середні підприємства скоротилися на 20%, великі підприємства (понад 250 працівників та річний оборот, еквівалентний 50 мільйонам євро) - на 20%, малі підприємства (менше 50 працівників та оборот менше 10 млн.) - на 32% та мікропідприємства (менше 10 працівників та оборот менше 2 мон.) - на 35%. Проте незважаючи на війну в нашій країні вітчизняні виробники

агропродовольчої продукції виробляють та експортують частину для забезпечення продовольчої безпеки. На рис. 2.10 наведені дані щодо змін географії експорту агропродовольчої продукції з України в умовах війни з РФ. Так у 2023 році найбільше української агропродовольчої продукції було експортовано до Румунії (2,9 млрд. дол.), Китаю (2,2 млрд. дол.), Туреччини (2 млрд. дол.), Іспанії (1,8 млрд. дол.), Польщі (1,7 млрд. дол.).

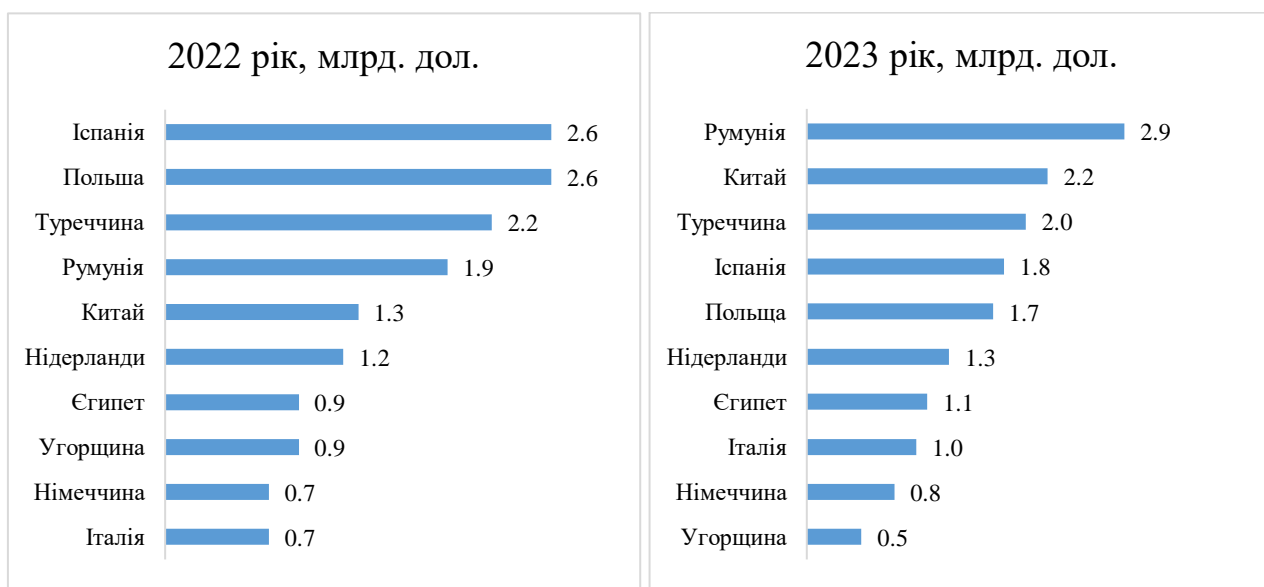

Рис. 2.10. Географія експорту агропродовольчої продукції з України

Джерело: побудовано за даними джерела [37]

В таблиці 2.2 наведені дані щодо експорту основних видів агропродовольчої продукції з України.

Таблиця 2.2

Експорт основних видів агропродовольчої продукції з України

2022 рік, млрд. дол.		2023 рік, млрд. дол.	
Кукурудза	5,9	Олія соняшникова	5,0
Олія соняшникова	5,5	Кукурудза	4,9
Пшениця	2,7	Пшениця	2,9
Насіння ріпаку	1,5	Соєві боби	1,3
Насіння соняшнику	1,3	Насіння ріпаку	1,2
Соєві боби	0,9	Макуха	1,0
М'ясо, субпродукти птиці	0,9	М'ясо, субпродукти птиці	0,8
Макуха	0,8	Цукор	0,4
Ячмінь	0,4	Ячмінь	0,4
Цукор	0,1	Насіння соняшнику	0,3
Всього	23,4	Всього	21,9

Джерело: сформовано за даними джерела [37]

Так у 2023 році Україна експортувала 16 млн. т пшениці, що склало 13% від експорту аграрної продукції. Найбільше було експортовано пшениці до Іспанії (23%), Туреччина (15%) та Румунії (14%). Дохід від експорту пшениці у 2023 році склав 2,9 млрд. дол., що на 0,2 млрд. дол. Менше порівняно з 2022 роком. Відзначимо, що 13,7 млн. т пшениці вивезли морським транспортом, 1,8 млн. т залізничним та 481 тис. т автомобільним транспортом.

Експорт кукурудзи з України у 2023 році склав 26 млн. т, що дозволило отримати 1,2 млрд. дол. Найбільшими імпортерами кукурудзи були Китай (22%), Іспанія (13,7) та Румунія (11,5%). Відзначимо, що 20,4 млн. т кукурудзи вивезли з нашої країни морським транспортом, 4,7 млн. т та 4512 тис. т відповідно залізничним та автомобільним.

Жито експортували найбільше до Польщі – 2,4 тис. т, Німеччини – 1,9 тис. т та Словаччини – тис. т. Овес експортували найбільше до Німеччини, Італії та Швейцарії. Відповідно від експорту жита отримали млн. дол., від експорту вівса 0,9 млн. дол.

На рис. 2.11 наведені дані щодо експорту соняшникової олії з України.

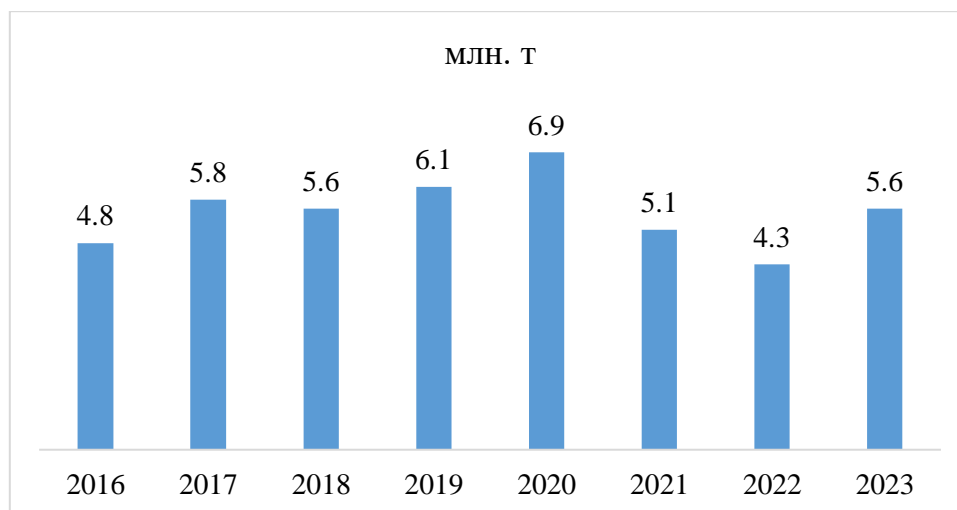

Рис. 2.11. Експорт соняшникової олії з України

Джерело: побудовано за даними джерела [37]

Відзначимо, що експорт соняшникової олії у 2023 році склав 5,6 млн. т (табл. 2.3). Найбільше українську соняшкову олію імпортували Румунія (1 млн. т), Туреччина (943 тис. т) та Китай (591 тис. т). Загальна вартість експорту

вітчизняної соняшникової олії у 2023 році склала 5 млрд. дол. що на 0,5 млрд. дол. менше порівняно з 2022 роком. При цьому 3,9 млн. т олії експортували морським транспортом, 821 тис. т залізницею та 601 тис. т автомобільним транспортом.

Таблиця 2.3

Експорт основних видів олії з України

Показник	Роки			2023 р. до 2021 р., %
	2021	2022	2023	
Соняшникова олія				
Обсяг експорту, млн. т	5,1	4,3	5,6	109,8
Вартість, млрд. дол.	6,4	5,5	5,0	78,1
Соєва олія				
Обсяг експорту, тис. т	241	237	286	118,7
Вартість, млн. дол.	295	304	251	85,1
Олія ріпакова, свиріпова або гірчична				
Обсяг експорту, тис. т	165	65	378	229,1
Вартість, млн. дол.	222	83	315	141,9

Джерело: побудовано за даними джерела [37]

Щодо сої, за 2023 рік з України було експортовано 3,4 млн. т, що становило 1,3 млрд. дол. Найбільше української сої було експортовано до Єгипту (23,9%), Туреччина (23,7%) та Нідерландів (9%). Насіння ріпаку за 2023 рік було експортовано в кількості 2,9 млн. т, що становило 1,2 млрд. дол. Топ імпортерів українського ріпаку Німеччина (30%), Румунія (19%) та Бельгія (9%).

Війна рф, суттєво вплинула на погіршення продовольчої безпеки в Україні. Це сталося через руйнування ланцюгів постачання та інфраструктури, знищення фермерських господарств і виробничих потужностей, а також скорочення виробництва продуктів харчування на діючих підприємствах. Хоча на початку війни існували побоювання щодо порушення ланцюгів постачання та ринків по всій Україні, ситуація швидко відновилася, частково завдяки урядовим ініціативам зі стимулювання поставок продовольства та діяльності приватного сектору.

РОЗДІЛ 3. . ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЮ ПРОДУКЦІЄЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ З РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ

3.1. Перспективи виробництва агропродовольчої продукції в Україні та підвищення експортного потенціалу

В Україні сільське господарство – є основною галуззю економіки. Кожен рік в ній відбуваються зміни щодо виробництва агропродовольчої продукції. Хочемо запропонувати перелік тенденцій розвитку виробництва агропродовольчої продукції (рис. 3.1).

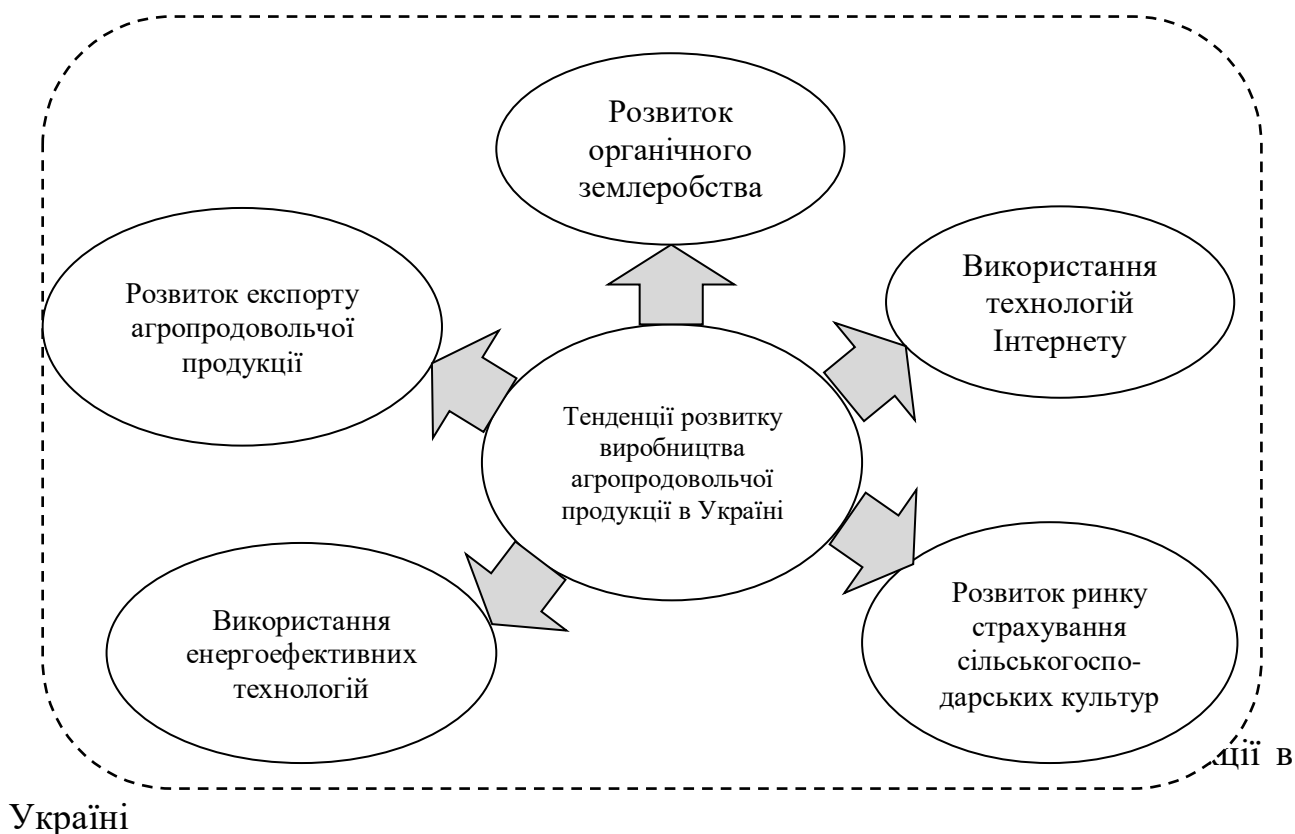
Варто зазначити, що органічне землеробство розвивається в умовах війни. Україна має великий потенціал для розвитку органічного землеробства. Очікується, що органічне виробництво збільшиться до 2024 року, оскільки все більше людей у всьому світі зосереджуються на здоровому харчуванні. Українські фермери мають чудову можливість завоювати частку світового ринку органічної продукції.

Використання інтернет-технологій. 2024 року використання інтернет-технологій у сільському господарстві зросте. Ці технології допоможуть фермерам контролювати свої посіви, відстежувати стан ґрунту та керувати обладнанням. Це підвищить ефективність виробництва та зменшить витрати на робочу силу [18].

Розвиток ринків страхування сільськогосподарських культур. Ризики, пов'язані з вирощуванням сільськогосподарських культур, такі як погодні умови, шкідники та хвороби, можуть призвести до значних фінансових втрат. Тому очікується, що до 2024 року попит на страхування врожаю зросте. Це дасть можливість фермерам зменшити фінансові ризики та зберегти свої виробничі активи [18].

Використання енергоефективних технологій. Українські фермери поступово переходять на енергоефективні технології, щоб зменшити витрати на

енергію та забруднення навколишнього середовища. Очікується, що цей процес продовжиться і в 2024 році. Наприклад, використовуючи сонячні панелі та вітрогенератори, фермери можуть забезпечити себе доступною електроенергією та зменшити викиди шкідливих речовин. [23].

Джерело: побудовано за даними джерела [23]

Розвиток експорту сільськогосподарської продукції Україна є одним з провідних світових виробників зернових та соняшнику; до 2024 року очікується зростання попиту на українську сільськогосподарську продукцію та її експорт. Маючи великі земельні ресурси, Україна має потенціал стати важливим гравцем на світовому сільськогосподарському ринку. [30, с. 29].

Загалом очікується, що українське сільське господарство розвиватиметься у 2024 році, збільшуючи виробництво та забезпечуючи стабільність ринку. Фермери мають намір впроваджувати нові технології, щоб зробити свої господарства більш ефективними та екологічно чистими.

Сільськогосподарська продукція була основою українського експорту під

час війни: у 2022 році її було продано на 23 мільярди доларів США. Цей показник, безумовно, на 16% нижчий, ніж у 2021 році, але, зважаючи на всі ризики та зовнішні негативні фактори, Уряд докладаеть максимум зусиль для реалізації заходів у цьому секторі. Основним фактором є підписання "Чорноморської зернової ініціативи" між Україною, Росією, Туреччиною та ООН, яка дозволяє експортувати зерно та добрива з трьох українських портів через Чорне море до Стамбула заздалегідь узгодженим гуманітарним коридором, проходячи перевірку та забезпечуючи безпеку вантажів та екіпажів. Це робиться для того, щоб забезпечити безпеку вантажу та екіпажу. За даними Управління ООН з координації гуманітарних питань, завдяки цій угоді було експортовано близько 33 мільйонів тон українського зерна, яке було доставлено в усі куточки світу.

Слід зазначити, що до початку повномасштабного вторгнення Україна і Росія були провідними світовими експортерами сільськогосподарської продукції, разом екпортуючи близько 30% пшениці, 20% кукурудзи і 75% соняшникової олії. Коли почалася війна, весь цей експорт зупинився, а світові ціни на сільськогосподарську продукцію різко зросли. Купівельна спроможність сильно знизилася в Африці та на Близькому Сході, де пандемія COVID-19 порушила ланцюги поставок, що в поєднанні з війною призвело до кризової ситуації. Укладення угоди про зернові дозволило знизити ціни на продовольство до 20% порівняно з березнем 2022 року [35]. За даними Державної служби статистики [37] та Державної митної служби України [36] станом на липень 2023 р. з України було експортовано 74,7 млн. т продукції саме агропромислового комплексу: 44% кукурудзи, 32,4% пшениці, 8,4% соняшникової олії, 4,6% ріпаку, 4,8% соєвих бобів. Як розглянути експорт товарів в розрізі транспорту, то лідером по експорту є морські перевезення, на які припадає перетин кордону близько 54 млн. тон грузу, залізницею було вивезено близько 14 млн. тон, автомобільним транспортом понад 6 млн. тон, поромною переправою – 0,8 млн. т агропродовольчої продукції. Головними експортерами вітчизняної агропродовольчої продукції традиційно є країни ЄС, до яких за 2022 р. було

вивезено продукції на 13 млрд. дол., що на 5 млрд. дол. більше порівняно з 2021 роком.

У контексті українського аграрного експорту доцільно проаналізувати наслідки Чорноморської зернової угоди. Чорноморська зернова угода набула чинності 1 серпня 2022 року, і перше судно з 26000 тон кукурудзи вийшло з порту Одеси до Лівану. Згодом, 17 липня 2023 року, Росія призупинила дію угоди і розпочала ракетні обстріли портової інфраструктури, знищивши близько 60000 тон зерна. Дані відділу ООН з координації гуманітарних питань, свідчать про те, що Україна змогла вивезти 33 млн. т агропродовольчої продукції лєвова частка якої 52% належить кукурудзі (рис. 3.2).

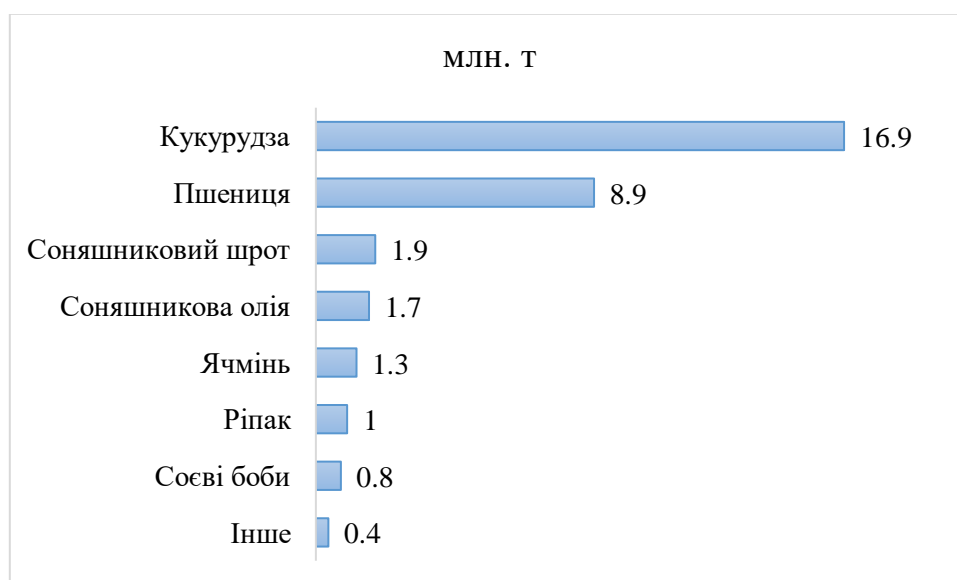

Рис. 3.2. Експорт зерновим коридором за видами сільськогосподарських культур (серпень 2022 – липень 2023)

Джерело: сформовано за даними джерела [39]

За даними Асоціації морських портів України [39], за період функціонування зернового коридору всього було експортовано 67 млн. т українських зернових та олійних культур, з яких 49% – зерновим коридором. Китай був найбільшим імпортером у зерновому коридорі, експортувавши близько 8 млн. тон вантажів, за ним йшли Іспанія (6 млн. тон) і Туреччина (3,2 млн. тонн). За регіонами 16,1 млн. тон було експортовано до Азії, 12,8 млн. тон - до Європи і 4 млн. тон - до Африки [39].

Вся ця статистика демонструє важливість зернової ініціативи як для

України, так і для світу. Однак сьогодні повна руйнація системи безпеки на Чорному морі означає, що потрібно шукати інші варіанти.

Вихід рф із Зернової угоди та припинення її дії не став шоком для українського уряду. Адже постійні погрози та порушення правил вже давно змусили український уряд шукати нові варіанти та налагоджувати нові ланцюги поставок. Звичайно, експорт сільськогосподарської продукції морем є найдешевшим способом експорту необхідних обсягів. Однак повністю відновити пропускну спроможність морських портів у воєнний час вкрай складно. Тому з початком повномасштабного вторгнення та блокади українських портів Росією стала очевидною необхідність пошуку альтернативних маршрутів для експорту зерна [43].

Альтернативними варіантами для українського зернового експорту можуть стати нові логістичні маршрути з використанням усіх можливих транспортних потужностей. Одним із варіантів вирішення цієї проблеми може бути розширення "дороги солідарності" Європейської Комісії для українського аграрного експорту[46, с. 52].

Дорога солідарності-це програма, ініційована Європейською комісією з метою збільшення транспортного потенціалу між Україною та країнами ЄС і розширення транс європейської транспортної мережі [48]. Однак цей варіант також має особливості, пов'язані з блокуванням імпорту української сільськогосподарської продукції країнами Східної Європи через негативний вплив на ціноутворення в Польщі, Болгарії, Словаччині, Румунії та Угорщині. Наприклад, з початку війни Україна експортувала близько 15% зерна через Польщу, що призвело до зниження цін на внутрішньому ринку [43].

За даними польської компанії "Агролок" (Notowania cen pszenicy, 2023) [43], ціни на пшеницю знизилися вдвічі-з 460 до 275 доларів США. Це призвело до зернової кризи в Польщі, відставки міністра сільського господарства, масових протестів польських фермерів та заборони імпорту з України.

За даними Європейської комісії, імпорт з України завдав збитків на загальну суму 417 млн. євро. Українське керівництво закликала Польщу

скасувати заборону на імпорт українського зерна у 2023 році. Цей захід ускладнив ситуацію з експортом зерна, яка особливо загострилася після завершення дії Чорноморської угоди.

Прохання української влади скасувати заборону було відхилено, і обмеження на імпорт українського зерна можуть тривати до кінця 2023 року.

Ситуація ускладнюється певними протиріччями між економічними інтересами України в цій сфері та її європейськими партнерами, які призвели до кризи в українсько-польських відносинах. Політичні чинники та виборчі кампанії загострили ситуацію, яка може бути вирішена лише шляхом переговорів та компромісів із залученням третіх сторін (Світової організації торгівлі) [43].

Іншим можливим варіантом експорту сільськогосподарської продукції є збільшення пропускної спроможності портів у Дунайському регіоні. З початку війни експортні потужності придунайських портів зросли майже в п'ять разів порівняно з 2021 роком, що дозволило їм досягти 3 млн. тон зерна на місяць, а завдяки експорту наземним транспортом цей показник може сягнути 5 млн. тон. Згідно зі статистичними даними, обсяг вантажів, оброблених дунайськими портами у 2022 році, становив 15 млн. тон, а за перші п'ять місяців 2023 року він вже сягнув близько 12 млн. тон [39].

Також обговорюється питання перевалки між річкою та морем у територіальних водах України та Румунії. Відновлення портової інфраструктури, відкриття нових терміналів, будівництво елеваторів, збільшення глибин річок для проходження більших суден, а також запровадження альтернативних транспортних маршрутів, налагодження залізничного сполучення та створення логістичних хабів у дунайських портах дозволило б збільшити пропускну спроможність дунайських портів і покращити ситуацію з експортом зерна. Альтернативою може бути використання хорватських портів на Дунаї та Адріатичному морі. Для налагодження логістики в цьому напрямку слід створити нові транспортні маршрути, що поєднують різні види транспорту, і максимально використовувати цю можливість для експорту

сільськогосподарської та харчової продукції. Усі можливі варіанти українського експорту агропродовольчої продукції наведено на рис. 3.3.

Рис. 3.3. Запропоновані альтернативні маршрути експорту агропродовольчої продукції з України

Джерело: сформовано за даними джерела [39]

Таким чином, експорт через Чорне море є оптимальним з точки зору пропускної спроможності, а продовження Угоди про зернові та створення нових альтернативних транспортних маршрутів на Чорному морі дозволить Україні експортувати зерно на світовий ринок в обсягах, необхідних для забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Однак це вимагає всіляких гарантій безпеки, які наразі є нестабільними [39].

Експорт України є одним з основних драйверів економічного розвитку країни, а в умовах воєнного стану-індикатором стабільності економіки та надійності торговельного потенціалу країни. Аналіз зміни товарної структури експорту та його географічної зміни в умовах воєнного стану свідчить про зміну орієнтації на ЄС та збільшення експорту сільськогосподарської продукції.

Умовами, що сприяли цьому, стали підписання Чорноморської зернової ініціативи та створення Європейською комісією "Дороги солідарності" для збільшення транспортних потужностей між Україною та країнами ЄС [34, с. 20].

Однак через постійну загрозу порушення існуючих маршрутів експорту сільськогосподарської продукції, що є його основою в умовах воєнного стану, потрібен більш детальний аналіз усіх альтернативних шляхів реалізації цього виду вантажів з урахуванням можливості використання різних видів транспорту [39]

Пошук нових логістичних маршрутів, де можуть бути задіяні залізничний, автомобільний, поромний та морський транспорт, може сприяти досягненню необхідних обсягів експорту сільськогосподарської продукції та зменшенню ризиків, створених нестабільною ситуацією. Розвиток інтермодальних перевезень є альтернативним варіантом з точки зору логістики, і, використовуючи та поєднуючи переваги наземного та морського транспорту, можна оптимізувати логістичні маршрути для реалізації українського експорту [34, с. 29].

Розвиток експортних перевезень сільськогосподарської продукції потребує подальших досліджень з урахуванням факторів нестабільності та несприятливих умов воєнного стану, а також можливості відновлення усталених післявоєнних маршрутів з урахуванням орієнтації на європейський ринок.

3.2. Наслідки реалізації нового зеленого курсу Європи для українських виробників та експортерів агропродовольчої продукції в умовах війни

Європейський зелений курс (ЄЗК) 2019 року - це нова стратегія сталого розвитку економіки та суспільства, програма екологічної перебудови та досягнення кліматичної нейтральності в Європі. Цей пакет глибоких трансформаційних заходів включає в себе перегляд політик, нормативно-правових актів, інвестицій та інновацій. Водночас Європейський Союз (ЄС) використовує свій вплив та фінансову потужність, щоб спрямувати своїх сусідів

та країн-партнерів на "зелений" шлях. Агропродовольчий сектор країни відіграє ключову роль у досягненні цілей Європейського зеленого курсу [7].

Стратегія "Від лану до столу" (F2F) до 2020 року в рамках Європейського зеленого курсу передбачає значне скорочення використання хімічних пестицидів та добрив, застосування антимікробних препаратів у тваринництві, розширення органічного землеробства та інші кліматичні та екологічні заходи в сільському господарстві (табл. 3.1) [7].

Таблиця 3.1

Точкові орієнтири Стратегії «Від ферми до виделки» до 2030 року

Цілі стратегії	Заходи для досягнення
Збільшення органічного землеробства до 25% с/г угідь Європи	Стратегія розвитку органічного землеробства, використання зелених державних закупівель
Зменшення використання хімічних пестицидів до 50%	Використання інтегрованого підходу для боротьби з шкідниками, використання біопестицидів, використання геномних методів для стійкості рослин
Зменшення використання антимікробних препаратів для с/г тварин до 50%	Розробка програми про ветеринарні препарати та корми для с/г тварин
Зниження екологічного та кліматичного впливу тваринництва	Зменшення виробництва м'яса, використання інноваційних кормових добавок та споживання рослинних білків
Сприяти розвитку виробництва відновлювальної енергетики	Нарощування виробництва біогазу з відходів тваринництва, встановлення сонячних панелей на фермерських будівлях
Використання екологічних підходів в сільському господарстві	Застосування точного та екологічного землеробства для більшості господарств
Благополуччя с/г тварин	Впровадження більш жорстких стандартів благополуччя тварин

Джерело: сформовано за даними джерела [7]

Стратегія біорізноманіття до 2030 року, як частина Європейського зеленого курсу, декларує скорочення що найменше на 10% площі орних земель в ЄС з

метою створення екологічних зон та збереження біорізноманіття і природних елементів сільськогосподарського ландшафту Сільськогосподарський ландшафт країн-членів ЄС є досить раціональним з точки зору розвитку сільського господарства незважаючи на це. Зокрема, у Франції та Польщі в обробітку перебуває 36% орних земель, порівняно з 34% у Німеччині.

Європейська комісія поступово формалізує Європейський зелений курс як правову норму на рівні ЄС, виходячи із задекларованої мети скорочення використання сільськогосподарських ресурсів та створення сталих агропродовольчих систем і сталих продуктів.

Однією з головних цілей Європейського зеленого курсу є скорочення викидів парникових газів в ЄС на 55% у 2030 році порівняно з рівнем 1990 року та досягнення кліматичної нейтральності (викидати стільки ж парникових газів, скільки поглинати) для європейського континенту до 2050 року, що реалізується в аграрному секторі.

ЄС досягне вуглецевої нейтральності у землекористуванні та сільському господарстві шляхом вилучення вуглецю з природних поглиначів через лісонасадження (понад 3 мільярди дерев до 2030 року).

Незважаючи на загострення продовольчої кризи, спричиненої війною в Україні, Зелений курс залишається ключовим пріоритетом для Європи. Європейська комісія та країни ЄС лише послабили деякі екологічні зобов'язання. Європейський зелений курс в першу чергу торкнеться експортерів сільськогосподарської продукції з України до ЄС, а згодом і всіх виробників сільськогосподарської продукції. Вплив імплементації задекларованих норм Європейського зеленого курсу (зокрема, Стратегії "Від лану до столу" та Стратегії ЄС з біорізноманіття до 2030 року) на виробництво та експорт української сільськогосподарської продукції буде наступним

Підсумовуючи еволюцію цілей розвитку агропродовольчої системи та поточні інновації Європейського зеленого курсу, ми можемо побачити прогрес від базової мети "нагодувати" людей (аналогічно піраміді Маслоу) до більш гуманістичної мети. Прогрес до більш гуманістичної мети можна простежити на

графіку. (рис. 3.4).

Рис. 3.4. Трансформація цілей агропродовольчої системи

Джерело: сформовано за даними джерела [7]

Зменшення використання виробничих ресурсів у вітчизняному сільському господарстві на обсяги, визначені Європейським зеленим курсом (скорочення використання хімічних пестицидів на 50% до 2030 року, добрив-на 20%, антимікробних препаратів для тваринництва-на 50% та відведення щонайменше 10% сільськогосподарських угідь під природні ландшафти), призведе до зниження продуктивності та, як наслідок, до зменшення обсягів виробництва.

У 2030 році країни-члени ЄС повинні будуть обмежити використання пестицидів до 1,6 кілограма на гектар, а мінеральних добрив-до 112 кілограмів на гектар посівної площі. Урядовці та експерти відзначили, що Україна використовує менше пестицидів та добрив, ніж ЄС, і тому немає потреби в їх скороченні.

Україні необхідно гармонізувати своє законодавство з ЄС та запровадити належне управління та моніторинг пестицидів Як зазначено в стратегії ЄС "Від лану до столу", зменшення використання хімічних пестицидів та антимікробних препаратів у сільському господарстві є ключовим елементом максимальних рівнів залишкових кількостей пестицидів та антимікробних препаратів у сільськогосподарській продукції, що експортується до ЄС. Це може призвести

до посилення правил ЄС щодо моніторингу. Імпортовані харчові продукти повинні відповідати нормам і стандартам ЄС. У запропонованому Законі ЄС про природне відновлення (червень 2022 року) зазначено, що імпортовані продукти, які містять надмірну кількість заборонених речовин, з рештою не будуть більше розміщуватися на ринку ЄС. Продукти тваринного походження повинні відповідати вимогам щодо використання антибіотиків згідно з Регламентом (ЄС) 2019/6 (набуває чинності з січня 2022 року в усіх країнах-членах ЄС).

Вимоги Європейського зеленого курсу, метою якого є декарбонізація Європи та досягнення кліматичної нейтральності до 2050 року, можуть призвести до скорочення експорту з України кукурудзи та олійних культур як сировини для виробництва біопалива через невідповідність стандартам сталості, зокрема високі викиди парникових газів від їх вирощування : з 2021 року Директива ЄС 2018/2001 про заохочення використання відновлюваних джерел енергії посилює вимоги щодо викидів парникових газів. Скорочення викидів при виробництві біодизеля з ріпаку порівняно з викопним паливом зросло з 38% до 47%, тоді як показник для кукурудзяного етанолу залишається на рівні 50%. За оцінками експертів, майже весь експорт ріпаку на ринок ЄС та більше половини українського експорту кукурудзи можуть бути зупинені, якщо ігнорувати нагальне завдання скорочення викидів парникових газів. У той же час, звіт про викиди парникових газів коштуватиме 100000-150000 доларів США.

Оскільки ЄС вимагає доказів сталого сільськогосподарського виробництва, українським експортерам необхідно буде відповідати вимогам і сертифікувати свою продукцію для продажу на європейському ринку, як це передбачено Стратегією ЄС "Від лану до столу". Підвищення вимог до сільського господарства в контексті переходу до сталої продовольчої системи ЄС створить нові торговельні бар'єри та може мати негативний вплив на український експорт. Тому важливо привести аграрний сектор у відповідність до вимог ЄС, а переорієнтація на екологічно чисте агропродовольче виробництво та розвиток "розумного" сільського господарства має розпочатися вже сьогодні. Внесено зміни до законодавства щодо спрощення фітосанітарних вимог до імпорту,

експорту та переміщення рослинної продукції та надання можливості видачі фітосанітарних сертифікатів в електронному форматі Згідно зі звітом Комісії про шлях солідарності між Україною та ЄС, наразі ЄС не вимагає ветеринарних та фітосанітарних сертифікатів для імпорту зерна або товарів, що прямують транзитом через територію ЄС, оскільки це створило б перешкоди для транспортування товарів. Він не вимагає ветеринарних або фітосанітарних сертифікатів для того, щоб гарантувати, що цього не станеться. Для транзиту потрібен лише транзитний сертифікат, що засвідчує відповідність вимогам гігієни тваринництва.

Бажано налагодити виробництво біоетанолу та біодизелю, а використання ріпаку, кукурудзи і навіть соняшнику для цих цілей є важливим для внутрішнього енергозабезпечення і має перспективи для продажу в ЄС, при цьому додана вартість залишається в Україні. Таким чином, сільське господарство та Україна в цілому можуть відновитися. Сільськогосподарські підприємства повинні поступово переходити на біопаливо. Україні потрібна програма зовнішнього фінансування для "зеленої" конверсії.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати дослідження здійсненого у бакалаврській кваліфікаційній роботі можна зробити наступні висновки.

1. зовнішня торгівля є основним каналом, через який світовий ринок, опосередкований світовими цінами, впливає на національне виробництво і визначає конкурентоспроможні техніко-економічні параметри, рівень витрат, стандарти якості та критерії ефективності у виробництві. Глобальна торгівля сприяє розвитку виробництва в окремих країнах і регіонах, а також у світовій економіці в цілому. За останні три десятиліття світове виробництво стало все більше залежати від зовнішньої торгівлі, а також від окремих національних і регіональних виробництв.

2. Зовнішня торгівля передбачає обмін товарами, послугами та капіталом між різними країнами. Вона сприяє зміцненню внутрішнього виробництва, захисту вітчизняного товаровиробника, поповненню державного бюджету податковими надходженнями від зовнішньої торгівлі та створенню оптимальних умов для конкуренції між іноземними та вітчизняними виробниками. Тому зовнішньоторговельні відносини України мають бути спрямовані на збільшення частки готової продукції в експорті. Значне скорочення сировинних поставок. У структурі імпорту переважає продукція, яка не виробляється в Україні або виробляється в обмеженій кількості, але необхідна для задоволення потреб внутрішнього споживання та виробництва експортних товарів.

3. Визначення ефектів зовнішньоекономічної діяльності визначає рівень зацікавленості компанії у виході на світовий ринок та дозволяє обґрунтувати індивідуальні пропозиції щодо купівлі-продажу конкретних товарів. Отримані дані можуть бути використані для формування експортних та імпортних планів підприємств, а також для оцінки структури та напрямів зовнішньої торгівлі. На ефективність зовнішньоторговельних операцій можуть впливати такі фактори, як тарифні платежі, схеми митного оформлення, транспорт, нетарифні обмеження, маркетинг, безпека та ризики. Усі ці фактори та ризики можна

мінімізувати за допомогою логістики та системного підходу.

4. Військові дії, що відбуваються в Україні внаслідок широкомасштабної агресії Російської Федерації 24 лютого 2022 року, призвели до погіршення продовольчої безпеки України, зокрема через порушення логістичних ланцюгів, руйнування інфраструктури, фермерських господарств та виробничих потужностей, скорочення виробництва продуктів харчування на діючих підприємствах. 6 червня 2023 року Станом на червень 2023 року прямі збитки, яких зазнав аграрний сектор України, склали 8,7 млрд. доларів США (збитки, пов'язані зі знищенням та пошкодженням сільськогосподарської техніки, оцінюються у понад 4,7 млрд. доларів США, а збитки від знищення та розкрадання виробленої продукції – у 1,9 млрд. доларів США). Непрямі втрати в аграрному секторі оцінюються в 40,3 млрд. доларів США.

5. У розпал війни в нашій країні врожай усіх груп культур у 1,5-3 рази перевищує потреби внутрішнього споживання: у 2023 році аграрії зібрали 79,2 млн. тон, з яких 58,4 млн. тон - зернові та зернобобові, 20,8 млн. тон - олійні культури. Було зібрано 11,9 млн. тон цукрових буряків. Так, у 2023 році виробництво зернових в Україні було на 10% вищим, ніж у 2022 році, а олійних - на 18%. Споживання свинини, яловичини та м'яса птиці зросло з 54,1 кг на душу населення у 2022 році до 54,7 кг на душу населення у 2023 році.

6. У 2023 році частка аграрної харчової продукції в загальному експорті України зросла з 53% у 2022 році до 62%. Вітчизняний аграрний сектор минулого року характеризувався уповільненням темпів падіння зовнішньо торговельного обороту, який у 2022 році порівняно з 2021 роком скоротився більш ніж на 6 млрд доларів США внаслідок зменшення як експорту, так і імпорту. Минулого року вартість імпорту та експорту впала на 700 млн доларів США порівняно з 2022 роком. Оборот імпорту та експорту зменшився на 700 мільйонів доларів США. За даними Української митної служби, у 2023 році Україна експортувала аграрної продукції (групи 1-24 УКТЗЕД, а також казеїн, альбуміни, шкури, хутро та вовна) на суму 22,1 млрд. доларів США. Показнику 22,1 млрд. доларів США у 2023 році на 21%нижчий за 27,9 млрд. доларів США, зафіксований у 2021 році,

але є п'ятим найвищим за всю історію галузі. Це п'ятий найвищий показник з часів незалежності України.

7. Розвиток експорту сільськогосподарської продукції Україна є одним з провідних світових виробників зернових та соняшнику; до 2024 року очікується зростання попиту на українську сільськогосподарську продукцію та її експорт. Маючи великі земельні ресурси, Україна має потенціал стати важливим гравцем на світовому сільськогосподарському ринку. Сільськогосподарська продукція була основою українського експорту під час війни: у 2022 році її було продано на 23 мільярди доларів США. Цей показник, безумовно, на 16% нижчий, ніж у 2021 році, але, зважаючи на всі ризики та зовнішні негативні фактори, Уряд докладає максимум зусиль для реалізації заходів у цьому секторі.

8. Європейський зелений курс (ЄЗК) 2019 року - це нова стратегія сталого розвитку економіки та суспільства, програма екологічної перебудови та досягнення кліматичної нейтральності в Європі. Цей пакет глибоких трансформаційних заходів включає в себе перегляд політик, нормативно-правових актів, інвестицій та інновацій. Водночас Європейський Союз (ЄС) використовує свій вплив та фінансову потужність, щоб спрямувати своїх сусідів та країн-партнерів на "зелений" шлях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алавердян Л. М., Романенко О. В. Сучасні реалії та перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України з іншими країнами світу. Ефективна економіка. 2019. № 4. С. 67-78.
2. Балежентіс А., Яценко О. Асиметрії торговельної інтеграції України та ЄС. Міжнародна економічна політика. 2018. № 1. С. 32-62.
3. Білянський Ю. О. Результативність інституційного забезпечення інтеграційних процесів у зовнішньоекономічній діяльності аграрних підприємств України. Інноваційна економіка. 2020. №1. С. 67-78.
4. Боднарчук О. І. Поняття «зовнішньоекономічна діяльність» та етапи її розвитку в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. №1. С. 83-86.
5. Бойко В. О., Бойко Л. О. Сучасний стан міжнародної торгівлі України як основної форми міжнародного бізнесу. Фінансовий простір. 2022. № 1 (45). С. 49-57.
6. Бондаренко Н. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств в умовах глобалізації економіки. Соціальна економіка. 2020. № 59. С. 105-117.
7. Війна в Україні не може бути виправданням для затримки Green Deal – єврокомісар. <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/vijna-v-ukraini-ne-mozhe-butivipravdannnyam-dlya-zatrimkizelenoi-ugodi-ievrokomisar/> (дата звернення 21.02.2024).
8. Гаврилюк І. І. Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами Європейського Союзу. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 59. <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3344/3271> (дата звернення 31.03.2024).
9. Господарський кодекс України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 01.02.2024).
10. Григорова-Беренда Л. І., Шуба М. В. Теорія і практика зовнішньої

торгівлі: навчальний посібник. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. 136 с.

11. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. 410 с.

12. Давиденко Г. Теоретичний аспект впливу стандартів на міжнародну торгівлю. Інноваційна економіка. 2020. № 9-10. С. 5-10.

13. Дефіцит зовнішньої торгівлі товарами 2023 року зріс у 2,5 раза – до \$27,38 млрд <https://mind.ua/news/20269602-deficit-zovnishnoyi-torgivli-tovarami-2023-roku-zris-u-25-raza-do-2738-mlrd> (дата звернення 31.03.2024).

14. Діброва А. Д., Діброва Л. В., Кузьменко С. В., Ковтун О. А. Міжнародні економічні відносини: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Компринт», 2022. 525 с.

15. Діброва Л. В. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник. К.: ЦП «Компринт», 2016. 522 с.

16. Дугінець Г. В. Україна в зоні вільної торгівлі з Європейським Союзом. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2017. № 1. С. 32-41.

17. Дунська А. Р., Кузнєцова К. О. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємств: навчальний посібник. К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 181 с.

18. Економіка України у 2023 році: головне. <https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/> (дата звернення 15.02.2024).

19. Євтушенко В. А., Ляшевська В. І., Чупринюк Ю. В. Дослідження та вдосконалення стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Бізнес Інформ. 2020. №6. С. 23-29.

20. Завгородній А. В. Принципи зовнішньоекономічної діяльності: національні та регіональні виміри. Український журнал прикладної економіки. 2019. Том 4. № 1. С. 85-93.

21. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення 21.02.2024).

22. Зовнішня торгівля товарами України у 2023 році.

https://export.gov.ua/news/5170zovnishnia_torgivlia_tovarami_ukraini_u_2023_rotsi

(дата звернення 07.03.2024).

23. Інтеграція України до внутрішнього ринку ЄС в умовах війни: виклики та можливості. https://ucep.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/zvit_internmarket_2023_ukr.pdf (дата звернення 11.03.2024).

24. Кваша О. С. Україна та ЄС: проблеми та перспективи інтеграції в сучасних умовах. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. Ужгород, 2019. Вип. 23, Ч. 1. С. 112-117.

25. Кисельов Д. М., Міщенко Л. О., Олейникова О. В. Трансформація українського агробізнесу в умовах європейського зеленого курсу. Київ: Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2023. 200 с.

26. Ковтун Е. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. 2018. №2. С. 41-45.

27. Ковтун Т. Д., Матвієнко А. П. Актуальні тренди міжнародної торгівлі товарами та особливості зовнішньої торгівлі України. Бізнес Інформ. 2019. № 9. С. 28-35.

28. Козак Ю. Г., Сукач О. О., Бурлаченко Д. М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник К.: Центр учбової літератури, 2020. 268 с.

29. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення 11.03.2024).

30. Легостаєва О. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. Науковий погляд: економіка та управління. 2020. №2. С. 28-32.

31. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. Державне

управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 2.
http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/8.pdf (дата звернення 24.03.2024).

32. Морозова І. В. Стратегічне управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. Приазовський економічний вісник. 2019. №6. С. 17-23.

33. Мостенська Т. Л., Новак В. О., Луцький М. Г., Ільєнко О. В. Менеджмент: підручник. 2-ге вид. Київ: Кондор, 2021. 757 с.

34. Нечипорук А., Котова М., Кочубей Д. Експорт України в умовах воєнного стану. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2023. № 5. С. 18-32.

35. Огляд зовнішньої торгівлі українськими товарами за 3 квартали 2023 року. <https://fru.ua/ua/media-center/news/fru/oglyad-zovnishnoji-torgivli-ukrajinskimi-tovarami-za-3-kvartali-2023-roku> (дата звернення 10.02.2024).

36. Офіційний сайт Державної митної служби України. <https://customs.gov.ua> (дата звернення 05.02.2024).

37. Офіційний сайт Державної служби статистики України. <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 05.02.2024).

38. Офіційний сайт Міністерства економіки України. <http://me.gov.ua/> (дата звернення 10.01.2024).

39. Офіційний сайт Асоціації морських портів України. <https://www.uspa.gov.ua/reports> (дата звернення 07.03.2024).

40. Платонова І. О. Експорт як чинник економічного зростання України в умовах міжнародної інтеграції. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 24. Ч. 3. С. 37-41.

41. Решетняк К. Е. Експортно-імпортні операції як основа зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Управління розвитком. 2012. № 3. С. 30-32.

42. Трокоз Ю. В. Економічна суть, зміст ринку агропродовольчої продукції та практичні рекомендації щодо стимулювання зростання АПК. Економіка та держава. 2017. Вип. 8. С. 99-104.

43. Україна збільшила дефіцит зовнішньої торгівлі товарами за 4 місяці

2023 року майже в 40 разів – Держстат. <https://mind.ua/news/20258658-ukrayina-zbilshila-deficit-zovnishnoyi-torgivli-tovarami-za-4-misyaci-2023-roku-majzhe-v-40-raziv-derzh> (дата звернення 21.03.2024).

44. У 2023 році Україна збільшила експорт меблів та цукру, а імпортувала передусім – паливо, ліки та БПЛА. <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=31a72cf3-809d-486c-a0df-61e5d7f85d6f&title=UkrainaZbilshilaEksport> (дата звернення 06.01.2024).

45. Харчук Т. В. Шляхи виходу підприємств на зовнішній ринок. Актуальні проблеми економіки. 2019. № 8(98). С. 12-16.

46. Шубравська О. В. Виклики та наслідки агропродовольчої спеціалізації України у світовій економіці : колективна монографія. Київ: НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України», 2023. 254 с.

47. Чайковська В. В. Модернізація правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні: виклики міжнародної інтеграції: книга. К.: «Видавничий дім Гельветика», 2020. 424 с.

48. The economic impacts of Russia-Ukraine War export disruptions of grain commodities. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/aep.13351> (дата звернення 11.01.2024).